SØLLERØD BOGEN

1944

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR SØLLERØD KOMMUNE

SØLLERØDBOGEN 1944

SØLLERØD BOGEN

1944

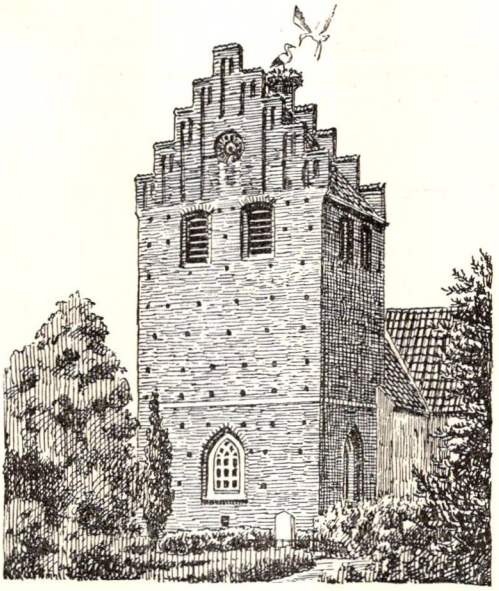

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER MOGENS FUNCH
HOLTE 1944

SØLLERØD
KOMMUNEBIBLIOTEKET

OMSLAGSTEGNING AF *P. HOLM*
CLICHÉER: WENDT & JENSENS REPRODUKTIONSANSTALT M. FL.
TRYK: NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)
KØBENHAVN

INDHOLDSFORTEGNELSE

Aarsberetning 7
Skovudskiftningen i Søllerød Sogn, specielt Trørød Hegn. Af Professor, Dr. polit. *A. Howard Grøn* 11
Om Bøller og om Bøllemosen ved Skodsborg. Af fhv. Finanshovedbogholder *Hans Bjarne* 31
Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune. Af Gartner *A. Avnholt* 41
Udgravningerne paa Bopladsen ved Vedbæk Boldbaner Sommeren 1944. Af Museumsinspektør, Dr. phil. *Therkel Mathiassen* 73
En Hustomt under Vedbæk Strandvej. Af Gartner *A. Avnholt* 75
Søllerød Sø og Omgivelser for 90 Aar siden. Af Kammerherre *E. Bodenhoff* 80
Rester fra Dronninggaards Storhedstid restaureres. Af fhv. Finanshovedbogholder *Hans Bjarne* 86

AARSBERETNING FOR 1943-44

I Forretningsaaret til den 31. Marts 1944 har der været afholdt fire Bestyrelses- og Forretningsudvalgsmøder, paa hvilke de vigtigste Drøftelser angik Emner til »Søllerødbogen«, Forfattere til disse, Ekskursioner og Beretninger fra Formanden. Vi udgav sidste Efteraar »Søllerødbogen 1943«, der indeholdt én Artikel om de geologiske Forhold, én om litterære Minder og én om Krigenes Følger — alt i vor Kommune; vi har modtaget mange velvillige Udtalelser om og Anmeldelser af Bogen, som har animeret os i vort Arbejde, der vanskeliggøres i ikke ringe Grad af økonomiske Bekymringer.

I Sommeren 1943 var der arrangeret en Udflugt Holte—Nærum under Ledelse af fhv. Statsgeolog, Dr. phil. *V. Nordmann,* der for Medlemmerne med Gæster gjorde Rede for de meget interessante geologiske Formationer i dette smukke Landskab, og i Sommeren 1944 var der i Samarbejde med Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune arrangeret Besøg paa Kaningaarden og Næsseslottet, paa hvilken Tur Museumsassistent *Harald Langberg* gjorde Rede for de historiske og bygningshistoriske Forhold dèr; i Udflugten deltog Medlemmer fra »Søllerød Biblioteksforening«.

Der er endnu ikke af Bestyrelsen taget endelig Stilling til, hvilke Artikler vi agter at fremkomme med i »Søllerødbogen 1945«; men der staar paa vor Ønskeseddel og har bl. a. været nævnt følgende Emner: Præsternes Historie, Gamle Færdselsveje og Jernbanerne, Om Hanne Nielsen paa

Havarthigaarden, De store Gaardes Historie, Samling af de ældste Kort, Om kendte Afdøde paa Søllerød Kirkegaard, Kommunens administrative Ledelse i 100 Aar o. fl. a. Vi modtager gerne Forslag til Emner til Artikler i »Søllerødbogen«.

Paa Generalforsamlingen den 1. Maj i Aar blev de fratrædende Bestyrelsesmedlemmer og Revisorerne, Bankdirektør *E. Aarup* og statsaut. Revisor *A. Schöbel,* enstemmigt genvalgt, og der blev meddelt Decharge paa Regnskabet, som viste en samlet Indtægt af 1712 Kr. 13 Øre og en samlet Udgift af 1720 Kr. 18 Øre; desværre var der en Gæld paa 3—400 Kr., hovedsageligt til Bogtrykkeren. Foruden Medlemskontingenterne modtog Selskabet et Tilskud fra Søllerød Kommune paa 500 Kr.; fra en af Grundejerforeningerne var der modtaget 50 Kr. og anonymt et Beløb af 100 Kr. I det indeværende Regnskabsaar 1944—45 har vi fra Søllerød Kommune, foruden et Tilskud paa 500 Kr., ekstraordinært modtaget 300 Kr. til Betaling af Gæld. For disse Tilskud og Gaver bringer vi herved vor bedste Tak.

Der har i Aarets Løb været en Tilgang af ca. 20 ny Medlemmer, saa at Antallet nu er ca. 280, hvoraf de tre har betalt Kontingent een Gang for alle hver med 100 Kr. Vi benytter denne Lejlighed til at henstille meget til vore Medlemmer at virke kraftigt for Tilgang af ny Medlemmer: Tal med Deres Venner og Bekendte, fortæl dem, hvad vi i de tre Aar fra en spæd Begyndelse har præsteret, og bed dem om at overveje, om det ikke skulde have deres Interesse at være med i vort lokal-historiske Arbejde, være med til at opsøge, bearbejde og fortælle andre om det rige, interessante Stof, der findes ubearbejdet om historiske og topografiske Forhold i Søllerød Kommune og være med til derigennem beskedent at bære Sten til Opbygningen af Rigets Historie; saa hjælper de os derved tillige økonomisk at gennemføre vort Formaal.

Ny Medlemmer kan — saa langt Oplaget strækker — faa de første »Søllerødbøger« (1942 og 1943) for 4 Kr. pr. Aargang — Bogladepris 5 Kr. Bestyrelsens Medlemmer modtager Indmeldelser, ligesom saadanne ogsaa modtages paa Kommunens 5 Biblioteker.

Vi er taknemlige for en Underretning, dersom Medlemmernes Titel, Navn eller Adresse ikke er rigtige i vore Forsendelser, eller hvis de senere bliver forandret. Adresse: Margrethevej 22, Holte.

Holte, i Oktober 1944.

BESTYRELSEN

A. Avnholt,
Gartner.

Hans Bjarne,
fhv. Finanshovedbogholder,
Selskabets Formand.

Hans Ellekilde,
Arkivar, cand. mag.

A. Howard Grøn,
Professor. Dr. polit.

Erling Hoffmeyer,
Overbibliotekar,
Selskabets Kasserer.

P. Michelsen,
Kgl. Hofjuvelerer.

Carl Nielsen,
Viceskoleinspektør

A. Undén,
Kontorchef.

O. Zehngraff,
Afdelingsingeniør.

SKOVUDSKIFTNINGEN I SØLLERØD SOGN, SPECIELT TRØRØD HEGN

Af *A. Howard Grøn.*

Som det danske Landskabsbillede tegner sig i Nutiden med Gaardene og Husene liggende enkeltvis fordelt ud over Jorderne og med Skovene rejsende sig som skarpt afgrænsede Enklaver i det opdyrkede Land, er det skabt ved de omfattende Udskiftningsforanstaltninger, som blev iværksat i Slutningen af det attende Aarhundrede. Ikke mindst i Søllerødegnen er den skarpe Skelsætning mellem Skov og andre Jorder iøjnefaldende. Sydøstsiden af Rude Skov udgør det retliniede, vinkelret knækkede Sogneskel (se Fig 1 næste Side). Sydsiden og Østsiden af Geels Skov er ligeledes afskaaret som efter en Snor, og det samme gælder for Nordsiden af Ravneholmene, men her er det ikke saa iøjnefaldende grundet paa Trævæksten i de tilgrænsende Haver.

Udskiftningen havde ikke blot til Formaal at ophæve det ældgamle Fællesskab ved Agerdyrkningen, men tilsigtede ogsaa en Befrielse af Skovene for den Fællesbenyttelse, som hindrede al Skovpleje og systematisk Skovdyrkning. Det var navnlig Kreaturgræsningen i Skovene, det var galt med. De fritgaaende Heste og Køer aad alle selvsaaede Planter. Den gamle Skov blev derfor ikke fornyet; »den maatte forgaa som et Rige skilt ved sit unge Mandskab«.

Ved den bekendte Udskiftningsforordning af 23. April 1781 søgte Staten at fremme Udskiftningen, og den gav selv et godt Eksempel ved Udskiftning af det kgl. Gods i det nordøstlige Sjælland og Odsherred. Herved havde man ikke mindst en bedre Ordning af Skovdriften for Øje. Allerede fra 1763 havde den fra Braunschweig indkaldte Forstmand *Johann*

Fig. 1. Luftfotografi af Rude Skov 1932. Skovarealet tegner sig med sine mørke Toner tydeligt ud fra det opdyrkede og bebyggede Lands lysere Toner. Den retliniede Skelafsætning ud imod Paradismarken er iøjnefaldende.

Georg von Langen arbejdet paa en »Regulering« af Driften af de kgl. Skove i Nordsjælland, men Arbejdet hermed stødte paa mange Vanskeligheder, herunder ikke mindst Bønder-nes Ret til Kreaturgræsning i Skovene. Da Reguleringen desuden kostede en Masse Penge uden at give de forventede højere Indtægter af Skovdriften, blev Arbejdet i 1776 stillet i Bero. Der blev samtidig nedsat en Kommission, som skulde tage de kgl. Skove paa Københavns, Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm Amter »udi Øiesyn« og afgive »deres allerunderdanigste Betænkning og Forslag om alt, hvad til disse Skoves Vedligeholdelse og Forbedring, saavel i Henseende til nye Skoves Opelskning, som til Skovning og alt, hvad heraf dependere, findes fornødent«. (Rentekammerets Resolutionsprotokol). I 1779 paabegyndtes efter Instruktioner udarbejdet af Overforstmester *Daniel Nicolaus v. Warnstedt* (1729—1802) de saakaldte »Skovseparationer«, der bestod i en Markering i Terrænet af de fremtidige Grænselinier mellem Agerjorden og de Skovarealer, som ved Udskiftningen agtedes »forbeholdt« Kongen. Først efter at denne Separation var tilendebragt, kunde man tage fat paa den egentlige Udskiftning.

Ved Skovseparationerne skulde Kommissionen, der ledede Arbejdet, handle efter følgende Instruktion (Overforstmesterens Arkiv):

»1) At udsee et Stycke, hvor der efter Situationen kan blive Kongens forbeholdne Skov til Indhegning, saaledes at den Græsning Bønderne og andre saavel som den Rettighed Beneficiario hidindtil har havt, saavidt muuligt, aldeles fratrædes, og Kongen overlades.«

»2) at giøre Accordter med Beneficiarii og andre om at afstaa deres Rettigheder,«

»3) at give Bønderne billigt Vederlag for det afstaaede, som bestaar udi:

a) at de, uden for den kongl. Indhegning værende Træer, af Eg og Bøg skal blive omsagne og borttagne, enten saa snart det efter Fornødenhed til Udviisning kan lade sig gjøre, eller og i visse Aar, paa det, at Bønderne desto bedre kan benytte sig af Grunden.

b) at den Giærsel og Tørveskiær, der er udenfor Indhegningen, overlades Bønderne.
c) Bønderne gives Afslag for al Skovskyld.
d) Bønderne miste den Gotgiørelse de have nydt for hidindtil værende Skov Indhegninger, siden disse nu kan blive i den nu udførte kongl. Indhegning eller blive udlagt til Bønderne.
e) at Kongen for første Gang indhegner med Steengierder, maa de paastødende Bønder tage vis Andel i Vedligeholdelsen for Eftertiden.
f) Hvad Gotgiørelse Bønderne da kan tilkomme, nyde de i afkiøbende eller nedlæggende Gaards Jorder eller gives Afslag i Hartkorn.«

»4) For Resten maa Commissionen paasee, at denne Gotgiørelse bliver efter de lokale Omstændigheder.«

»5) Commissionen slutter og Accordter paa kongl. Approbation med Vedkommende herom, og om andet efter de locale Omstændigheder.«

»6) Commissionen lader ved en Landmaaler afsticke den kongl. Skov til Indhegning.«

Denne Instruktion giver en Del Oplysninger, hvoraf flere har praktisk Betydning endnu i Nutiden.

Under Punkt 1 anføres ganske naturligt Hovedformaalet at befri de til forbeholdne Skove udsete Arealer for Græsning og alle andre Benyttelsesrettigheder. Dernæst følger en Redegørelse for, hvilken Erstatning der skal ydes de brugsberettigede Bønder. Da der ikke forelaa nogen skarp Grænse mellem Skov og Agerland, maatte en Afstikning af faste Skovgrænser efter rette Linier medføre, at der udenfor disse Grænser kom til at staa en hel Del Træer. Efter Instruktionen skulde disse ikke tilfalde de Bønder, som ved Udskiftningen fik de paagældende Arealer udlagt til Fæste, men Trævæksten skulde snarest muligt fjernes. Samtidig kom der til at ligge betydelige ubevoksede Arealer indenfor de afsatte Skovgrænser. Landbokommisionen, som ordnede den endelige Udskiftning, ansaa det imidlertid for ønskeligt, at der kom til at høre en lille Skov til hver Bondegaard. Overensstemmende hermed

fik enhver Arvefæster, som ønskede det, overladt et mindre Skovstykke, men med Pligt til at hegne og frede det paagældende Areal og vedligeholde det med ung Skovs Opelskning. Senere blev der dog intet Tilsyn ført med, at Vedligeholdelsespligten blev overholdt. Brændselsnøden og de høje Brændepriser, som kom til at raade efter 1807, medførte derfor, at de allerfleste af disse Skovholme var bortryddet allerede inden 1814. Der var dog enkelte skovelskende Lodsejere, som skaffede sig noget større Skovstrækninger ved at afkøbe Kongen de paa deres Lodder staaende Træer, og som fortsat værnede om disse Smaaskove. Som sandsynlige Eksempler herpaa indenfor Søllerød Kommunes Grænser kan anføres den østlige Ende af Ravneholmene, Kohave mellem Gl. Holte og Trørød og de to Skovholme ved Vedbæk Kirke. Gamle Kort viser, at der mellem Sandbjerg og Trørød har været talrige Skovholme, som nu alle er forsvundet.

Under Punkt 3, Stykke e, findes den meget vigtige Oplysning, at Kongen bekoster den første Indhegning af Skovene med Stengærder, men derefter skal Bønderne deltage i Vedligeholdelsen. Det fremgaar af Arkivalier i Rigsarkivet, at dette Spørgsmaal har været meget nøje drøftet, og ved Rentekammerresolution af 9. November 1780 blev det definitivt fastslaaet, at Skovhegnene skulde sættes helt »paa den forbeholdne Skov-Grund, saaledes at Bøndernes tilstødende Jorder intet derved fragaar.« Den senere ved Forordningen af 29. Oktober 1794 om Hegn og Fred for Jorder i Danmark fastsatte og ved den endnu gældende Hegnslov af 6. Marts 1869, § 5, fastholdte Bestemmelse, at »Skellinien skal falde midt i Hegnet, saaledes at der til samme afgives lige megen Grund af begge de tilstødende Ejendomme«, gælder saaledes ikke for Hegnene omkring Statsskovene.

Der lagdes stor Vægt paa, at Hegnene blev omhyggeligt opført, og man maatte flere Steder hertil indkalde særlige Stensættere. Det fremgaar saaledes af en Skrivelse af 26. Marts 1783 fra Overforstmester v. Warnstedt til Overførsteren i København Amt, at der fra Holsten er ankommet 8 Mand, som skal arbejde for Forstvæsenet. 6. Maj gives Besked om, at Holstenerne skal opsætte Hegn om »Giel Skov og Præstens

Jord i Søllerød«, og 27. Maj indberetter Overforstmesteren til Rentekammeret: »at Landmaaleren er nu færdig med at viise Linierne og afstikke Skiæl Pæle paa det 1ste Kiøbenhavns District undtagen udi Søllerød Kirkeskov, ...«. Den 7. Juni

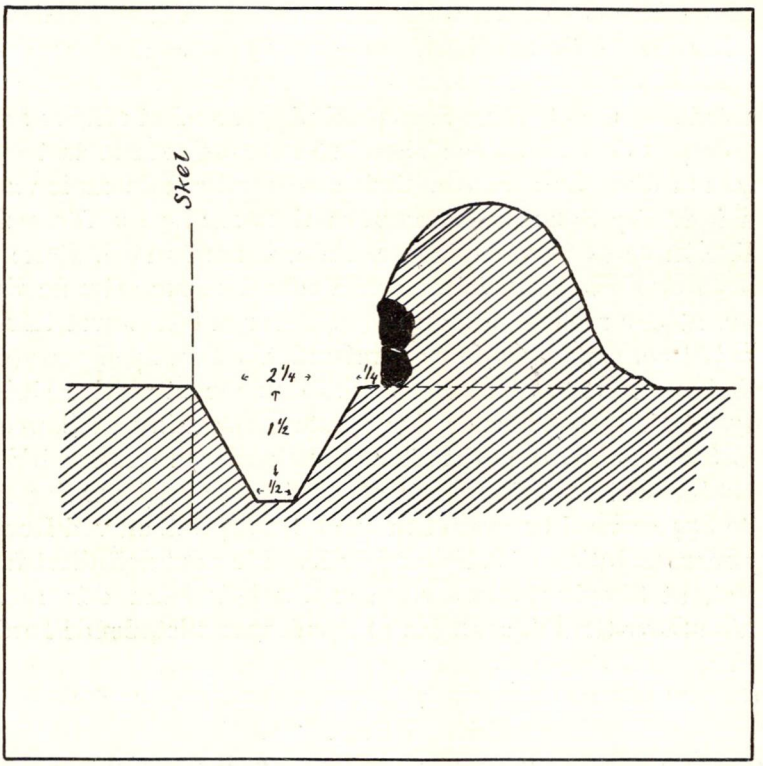

Fig. 2. Skematisk Tegning af Jordvold med foranliggende Grøft.

1783 indberetter Overforstmesteren til Rentekammeret, at Arbejdsfolkene paa Københavns Amt har faaet forhøjet Akkorderne paa Hegnssætningen, og den 18. September meddeles det Forstmester Düring: »at Steen Gierder blive satte om Hs. Kongel. Maysts. forbeholdne Skov paa de Steder efter den anordnede Maade, som gaar til Bøndernes Overdreve, men paa de Steder, som gaar til Bøndernes Kornmarker maa opføres gode Jord-Grøvter, ...«. Ved en Skrivelse af 29. Maj 1784 kan Overforstmesteren da ogsaa indberette til Rente-

kammeret, at: »Iøvrigt haver jeg tillige med Fornøyelse seet, at de ved Trørøds Indhegning i forrige Aar giorte Voldgrøfter ere meget vel med levende Gierde beplantede.« Det kan saaledes med Sikkerhed fastslaas, at Hegnene omkring de kgl. Skove i Søllerød Kommune er sat i 1783.

Hegnenes Art haves beskrevet i en instruktorisk Skrivelse af 4. April 1778 fra Rentekammeret til Overjægermester C. C.

Fig. 3. Gammel »Jord-Grøft« ved Trørød Hegn. Jordvolden er i Tidens Løb blevet trampet ned til de to Stenlag, som oprindelig udgjorde Fundamentet. Den udvendige Grøft er helt tilpløjet.

Gram angaaende Sætning af Hegnet omkring Holte Overdrev (Rude Skov). Rentekammeret ønsker anbragt: »Volddiger med Grøft foran og levende Gierde ovenpaa uden noget Rækværk, hvorved følgende Poster blive at iagttage:

1. Grøften giøres $1^1/_2$ Alen dyb, $2^1/_4$ Alen breed oven i og $^1/_2$ Alen breed i Bunden.

2. Et Quarter fra Grøftens Kant begyndes Volddiget, hvis Grund udad mod Grøften vil kunne lægges med eet eller to Lag af Steen.

3. Volddiget gives tilstrækkelig Høide og Bredde samt behørig Skraahed indad og beplantes med hvid Torn, Avnbøg,

Birk eller Hessel til levende Gierde, ...«. Det skulde endvidere paases, at den udvendige Kant af den udvendige Grøft nøje fulgte Skellinien. Skematisk optegnet skulde et saadant Hegn da se ud som vist i Fig. 2.

Resterne af en saadan »Jord-Grøft« kan ses langs Nordvestsiden af Trørød Hegn (se Fig. 3). De to Lag Sten ligger stadig paa Plads, men Jordvolden er efterhaanden blevet nedtrampet, saaledes at den nu kun er ganske lav, men indad i Skoven meget bred. Ved Pløjningen af den udenfor liggende Mark har man lidt efter lidt faaet fyldt den udvendige Grøft, saaledes at Marken nu gaar helt ind til Foden af Stensætningen. Dette rokker imidlertid ikke ved den Kendsgerning, at det rette Skel mellem Skov og Ager fremdeles gaar 2½ Alen udenfor Stensætningens Fod. Allerede i 1797 opstod der en Strid herom. Kromand Dreyer ved Røjelsbom (Ny Holte Kro) havde paa et Stykke langs sin Jord tilkastet Grøften udenfor Skovdiget. Da det blev opdaget, paalagde Rentekammeret Amtmanden at rejse Sag imod Dreyer, og denne blev dømt til at genopgrave Grøften og desuden betale en Mulkt til Søllerød Sogns Fattigkasse. Ved flere senere Domme — senest Østre Landsrets Dom af 26. Marts 1943 — er Skovejerens Ejendomsret til Jorden i 2½ Alens Bredde udenfor Foden af Stensætningen blevet stadfæstet.

Op til Overdrevsjord, hvor der græssede løsgaaende Kreaturer, var en solidere Indhegning nødvendig. Her blev der sat enkelte, undtagelsesvis dobbelte Stengærder. Omkring Geels Skov, Søllerød Kirkeskov og Ravnholmene, der grænsede til saadan Overdrevsjord, blev der sat enkelt Stengærde. Forsiden af Diget kunde da gøres lodret. Foran Stensætningen blev der gravet en Grøft ligesom ved Jordvoldene, saaledes at Grøftens ydre Kant nøjagtigt fulgte Skellinien. Denne forløber derfor ligesom ved Jordvoldene 2½ Alen udenfor Foden af Stendiget. En saadan, saakaldt »Nedskæring« foran Stendiget kan endnu adskillige Steder tydeligt ses som f. Eks. langs Østsiden af Geels Skov mellem Nærumvejen og Søvej og i det sydøstlige Hjørne af Søllerød Kirkeskov (se Fig. 4), men mange Steder er Nedskæringen helt forsvundet ligesom Grøften foran Jordvoldene. Som et enkelt

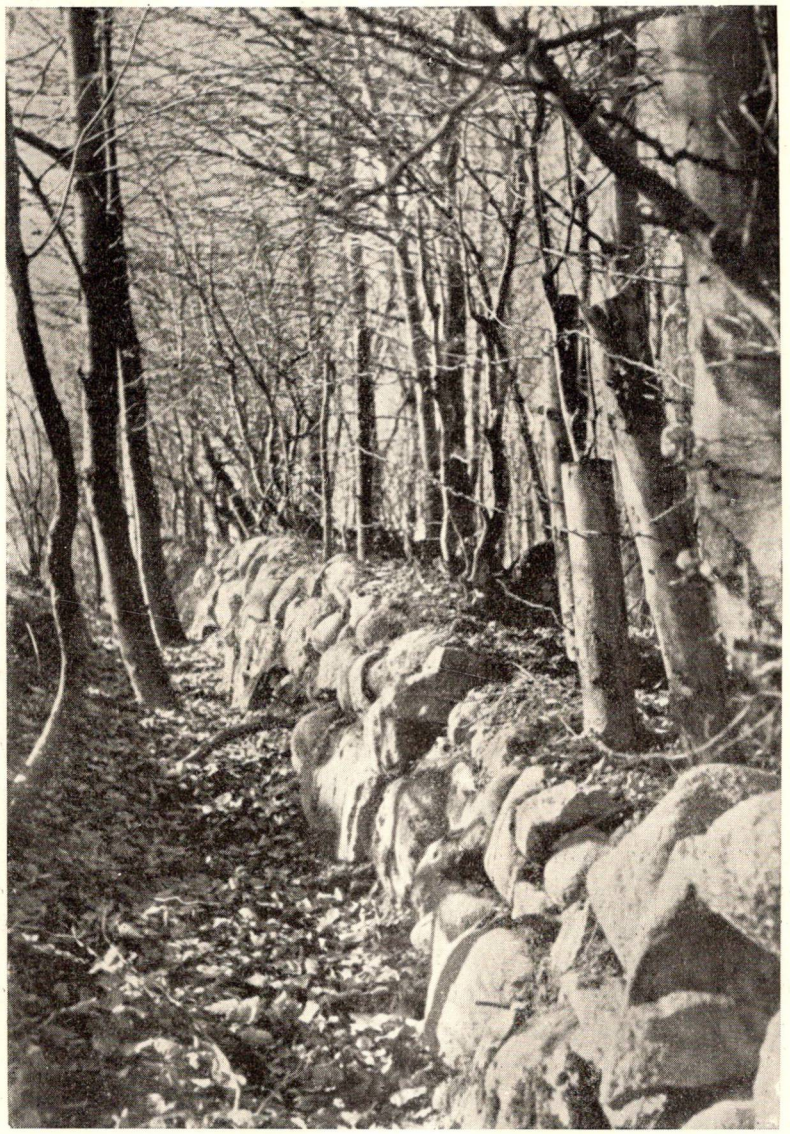

Fig. 4. Enkelt Stengærde med foranliggende, endnu tydelig iagttagelig Nedskæring. Nogle selvsaaede Træer har fundet Vokseplads i Nedskæringens Bund.

Eksempel kan nævnes Sydsiden af Søllerød Kirkeskov, hvor Kirkestien nu indtager Nedskæringens Plads.

Efterhaanden som dyrkede Marker har afløst Overdrevene, og senere i stor Udstrækning Villahaver har afløst Markerne, er det rette Grænseforhold mellem Skoven og den udenfor liggende Jord gaaet mere og mere i Glemme. Det kan man

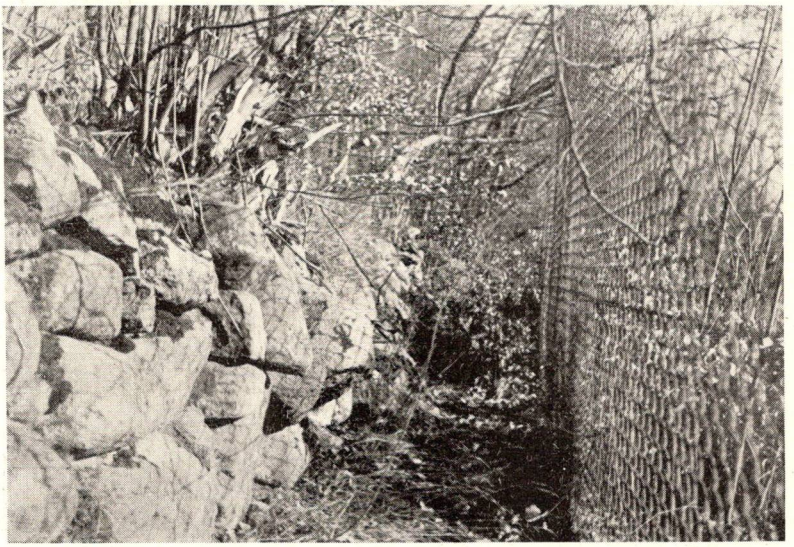

Fig. 5. Havehegn anbragt i nogenlunde rigtig Afstand fra Skovgærdet, uagtet at den udvendige Grøft ikke er stærkt fremtrædende.

let overtyde sig om ved at gaa en Tur langs Skovdigerne, hvor de grænser op til Villahaver. De fleste Haveejere lever tydeligt i den lykkelige Tro, at deres Jord i hvert Fald gaar til Foden af Skovdiget. Kun faa Steder er Havehegnet anbragt i tilbørlig Afstand fra Digets Fod (se Fig. 5). Nogle Haveejere er endda saa dristige at mene, at Skellet efter de almindelige Hegnsregler gaar midt paa Diget, og de anbringer deres Hegn overensstemmende med denne Tro (se Fig. 6). Det er ganske ulovligt.

Da Skovdigerne var rejst, blev de ved Synsforretning overdraget Lodsejerne til Vedligeholdelse efter de almindelige Retsregler, der gaar ud paa, at man skal holde halvt Hegn mod Naboer. I Praksis fortolkes dette sædvanligvis saaledes,

Fig. 6. Havehegn, ulovligt anbragt ovenpaa Skovdiget. Den virkelige Grænselinie mellem Skoven og den udenfor liggende Ejendom ligger i venstre Side af Billedet.

at man skal vedligeholde den Halvdel af Hegnet, som man har paa sin højre Haand, naar man staar med Ansigtet ind mod Naboens Jord. Med Hensyn til Skovdigerne spiller denne Bestemmelse dog i Nutiden ingen større Rolle. Det er yderst sjældent, at der er Anledning til at foretage noget ved de gamle Hegn. Den Dygtighed, hvormed de er udført, er i høj Grad beundringsværdig. Igennem de 160 Aar, som er forløbet siden deres Rejsning, har det praktisk talt ikke været nødvendigt at røre ved dem. Kun hvor de udsættes for kraftig Vold som ved ulovlige Passager ind i Skoven, kan en Opretning af Stensætningen være paakrævet, og det besørger Statsskovbruget som Regel for egen Regning.

Med Hensyn til selve Udskiftningen af Skovene og Afstikning af de fremtidige Grænselinier var der mange Vanskeligheder at overvinde, og særlig i Københavns Amt, hvor Kronen ikke som i de andre nordøstsjællandske Amter selv ejede det meste Bøndergods. Til Illustrering af, hvor omfattende og krævende dette Arbejde maa have været, kan meddeles følgende Oplysninger om de Udskiftningsarbejder, som førte til Indfredning af Trørød Hegn.

I Løbet af Sommeren og Efteraaret 1779 blev der truffet fuldstændig Aftale om Udskiftningen med Beboerne af Landsbyerne Bagsværd, Lille Værløse, Ballerup, Ganløse, Slagslunde, Kollekolle, Wirum, Søllerød, Farum, Staunsholte, Holte, Trørød, Øverød, Bregnerød og Kirkeværløse. I Trørød havde man allerede otte Aar forud tænkt paa at faa iværksat en Udskiftning, og man havde i den Anledning i 1771 ladet udfærdige et Kort over Byens Jorder. Dette Kort beror nu i Matrikulsdirektoratets Arkiv (se vedhæftede Planche I). Det viser tydeligt de opdyrkede Vange og disses Opdeling i Agre efter det helt fra Middelalderen stammende System for Fællesdrift. Udenom Vangene ses Overdrevene, der i betydelig Udstrækning er træbevoksede. Mod Nord haves Signatur for gammel, næsten sluttet Skov omkring »Reve Gravene« op til Maglemoserenden, der danner den nordlige Bygrænse. Dette Skovparti er nu helt bortryddet. Mod Nordvest haves et andet større Skovparti. Det er dette, som nu udgør den nordlige Del af Trørød Hegn. Mod Nordøst i »Nye Wang« var der ud-

strakte Ellemoser, og mod Syd var der ligeledes betydelige Arealer bevokset med Skov, hvoraf der endnu er enkelte Smaarester tilbage.

De eneste tydeligt fremtrædende Veje er Mathildevejen og en Sidevej fra denne til Trørød By. De stærkt fremtrædende, mørke Linier paa Kortet er tilført dette senere, formentlig ved Planlægning af Udskiftningen. Det samme gælder Arealernes Nummerering fra 1 til 7. Denne Nummerering giver ogsaa Nøglen til Forstaaelse af de Jordkøb og Magelæg, som maatte ordnes, inden Trørød Hegn kunde blive indfredet til varig Skov.

Om den endelige Ordning af Udskiftningen giver en Indberetning til Københavns Amts Landvæsens Protokol følgende Oplysninger:

»Anno 1781, 11/9, blev Landvæsens Commissionen holdt i Trørød i Følge det kgl. Rentekammers Skrivelse af 13. Marts dette Aar, for ikke allene at inddele nogle af det kgl. Rentekammer fra S. Drewsens Gaard ibidem kiøbte Jorder imellem vedkommende Lodsejere i bemeldte Trørød By til Vederlag for de til Skov Separationens Fremme afgivne Jorder, men endog tillige at tillægge Ejeren af Gaarden Nr. 4 nemlig Laurits Olsen der næsten afgiver alle sine Jorder til bemeldte Skov Separation, en samlet Jordlod i Byens Omraade, hvor da blev afhandlet saaledes som følger.

1) Angaaende Jens Hansen som Ejer af Gaarden No. 2 der mister Endeel nemlig omtrent 11 Tønder Land af sin Lod i Enghauge-Skoven, blev afhandlet, at faa til Vederlag derfor givet 4½ Td. Land af de Jorder, som Rentekammeret har tilkiøbt sig af S. Drewsens Jordlod, nemlig Sand Stykke, og Aale Bakken etc.; men siden bemeldte S. Drewsen kiøbte Jordlod indeholder 6 Tdr. 5 Skæpper Land blev afhandlet, at Jens Hansen beholder alt og der i Stedet afgiver til Oluf Andersen paa Gaarden No. 6 2 Tdr. af sin op til hans Lod grænsende Jordlod og derforuden af Fr. Andersens Lod 1 Td. L.

2) Angaaende Oluf Andersen som Ejer af Gaarden No. 6 fra

hvis Jordlod afgaar omtrent 9 Td. 6½ Skæpper Ld. til den kgl. Skovs Indhegning, gives derfor til Vederlag:

a) de 2 Tønder Land, Jens Hansen afgiver fra sin Jordlod næst op til bemeldte Oluf Andersens Lod.
b) En Eng, Krog Holmen kaldet, som forhen har tilhørt Lauritz Olsen paa Gaarden No. 4, og indeholder omtrent 2 Tønder Ld.
c) En Tønde Ld., som Jens Hansen afgiver af sin Overdrevs Part og
d) En Tønde ditto Land af bemeldte Overdrev som Lars Olsen erholder, altsaa 2 Tønder Ld., som Ole Andersen faar af Overdrevet samlet med sine øvrige ellers tilkommende Del af Omraadet.

3) Angaaende Lars Olsen som Ejer af Gaarden No. 4, blev afhandlet med Foreningen imellem ham og samtlige Bymænd, at han bliver tildelt Vederlag for sin Jordlod i Marken, der bliver indtaget til hans kongelige Majestæts Skov Indhegning udi Omraadet op til Holte Bys Skiel, fra Holtegaards Stengiærde med Kalladammen og op imod Vejen, som løber fra Sandberg til Maglemoseaa, hvor han nyder og bekommer efter Forordningen 2 Tønder Land for hver Tønde Land, som han mister af sin Jordlod i Marken og Skovholmen, foruden den ham tilkommende Andel af Overdrevet og Nye Wang, hvilket alt tilmaales som samlet paa benævnte Sted i Omraadet, naar derfra var taget en til Oluf Andersens accorderet Tønde Ld., hvilken Andel af Omraadet og Nye Wang, tildeles som efter den Taxation, som derpaa bliver sat, enten af Bymændene selv, om da derom efter denne Formening har forandret, eller og af uvillige dertil af Retten udmeldte Mænd, hvorhos Lars Olsen erindrede, at da han nu saaledes nødsages til at udfløtte sin Gaard og dertil for hannem udfordre stor Erstatning, udbad han sig Kommissionens gode Recommendation til det kgl. Rentekammer om en tilstrækkelig og efter Omstændighederne passende Bygningshjælp, ellers beholder han fremdeles sin Eng i Maglemosen som forhen.«

Under Punkt 4 omtales Delingen af Resten af Omraadet samt »Nye Wang«.

Under Punkt 5 anføres: »Fremstod Skoleholderen Monse Engel og erindrede Commissionen at hannem blev givet nogen Jord til Græsning i Følge Forordningen af 27. April indeværende Aar.« Trods Skoleholderens energiske Krav, blev det ikke bevilget.

Beretningen slutter saaledes: »Og da intet videre for denne Side var at forhandle, og foranført for Lodsejerne var blevne oplæst, og da intet videre for denne Side havde at erindre, blev Commissionen sluttet.

Datum ut supra.

Paa Herr Ekscellence Geheimeraad og Amtmand Scheel Plessens Vegne.

I. Ibsen.

N. Sundberg. I. M. Nørager.

Som Nærværende:

S. Nordenberg, Joh. Schüth, Ole Jørgensen,
Jens I. P. S. Hansen, Anders A. J. P. Johansen,
Lars Olsen .....

Samtlige Boemænd i Trørød.«

Som det fremgaar heraf, havde man først maattet købe nogle Arealer, som kunde tildeles navnlig Ejeren af Gaard Nr. 4 i Erstatning for den Jord, han mistede ved Indfredningen. Andre Arealer havde man købt for direkte at inddrage dem under Skovomraadet. Købene skete i Henhold til en Rentekammerresolution af 27. April 1781, hvorved Kammeret approberede de i Efteraaret 1779 trufne Aftaler med de paagældende Lodsejere. Der anføres herom:

a) »Med Conference Raad Fabritus Tengnagel er sluttet en Forening om Afstaaelse af den til hans Lystgaard EENROM henhørende Hestehauge, af Indhold 3 Tdr., 4 Skp., 1 Alb. Hartkorn, imod at ham udlægges til Vederlag en under Eenrom indbefattet Skov og en liden Strimmel af Frydenlunds

Jorder, samt derfor tilstaaes for den større Mængde af Træer, han derved taber, mere end ham igen udlægges, 50 R. Afslag i hans aarlige Afgifter af Frydenlunds Jorder, og endelig 9 høje Træer, som fandtes at staa visse hans Indretninger i Vejen.

b) Af Strandmøllens Ejer Chr. Drewsen er købt den hans Gaard No. 7 i Trørød By tilhørende Græsningsret i Holte Overdrev for 6 Høveder, Agerlandet til samme i Trørøds nye Vang, samt nogle flere Ager og Eng Stykker, tilsammen 63 Tdr. 12.419 Quadrat-Alen Jord, imod Kiøbesum 250 R. og Frihed for alle Afgifter, Skatter og af hans tilbageholdte Jorder ved bemeldte Gaard i Trørød Bye, saaledes som hoslagte hans Skiøde udviser.

c) Geheimeraad Lüxdorph er for Afstaaelse af en Fiskedam paa Holte, Øverød og Trørød Byers Overdrev, som under Skov-Indhegningen indtages, bevilget Fritagelse for den deraf hidtil svarende Afgift 1 R. 32 S. til den kgl. Kasse og 3 R. til vedkommende Bønder, som herefter af Deres Majestæts Kasse bliver at udrede.

d) Gartneren ved Frydenlunds Slot forlanger for Afstaaelse af et ham ved bemeldte Slot til Græsning for sine Material-Heste og nogle Køer hidtil anviste Vænge tilligemed Dyrehaugen sammesteds, at tillægges i Fremtiden 20 Tdr. Havre, 8 Læs Hø og 3 Læs Halm til Sommer-Fourage for tvende Material-Heste, hvilket hans Begiæring synes billig og velbegrundet.«

Kun ca. 15 Tdr. Ld. af det indfredede Areal tilhørte forud fuldtud Kronen. Paa dette Areal, der var indhegnet med Risgærde, fandtes Kultur fra v. Langens Tid. Hertil kom endvidere et fra Frydenlund inddraget Areal paa 10½ Td. Ld.

Det fra Enrom erhvervede Areal er paa Kortet fra 1771 (Planche I) betegnet som Hestehave Nr. 2. Nord herfor ligger Arealet til Gaard Nr. 7, som blev afkøbt Drewsen, og mod Syd det fra Frydenlund inddragne Areal, der er betegnet som Hestehave Nr. 1. Midt i det til Skov indtagne Areal er paa Kortet med Kapitæler skrevet: SKOVPLANTAGE. Det var her de v. Langenske Plantninger fandtes. Paastkriften: Ind-

taget til den Kongelige Skov, er paaført senere i Forbindelse med Planlægningen af Udskiftningen.

I Rigsarkivet (Pakkesag Gruppe 4) findes en samlet Fortegnelse over de Arealer, som Trørød Hegn kom til at omfatte, udarbejdet allerede 1. Juni 1780 af Landinspektør O. Fensmark. Den angiver følgende Tal:

a) af Nr. 4	19	Tdr.	7.646	Qd.	Al.
b) af Nr. 6	9	»	12.382	»	»
c) af Nr. 2	11	»	50	»	»
d) af Drewsens Fuglebakke og Magle-Mose-Eng	2	»	10.266	»	»
e) af Forstindhegningen	15	»	3.751	»	»
	58	Tdr.	6.095	Qd.	Al.
Videre ønskes hertil tillagt af fri Ejendom:					
f) af Drewsens Kildeeng Nr. 2..			7.350	»	»
g) af Frydenlund Heste Hauge Nr. 2, Herr Conference Raad Fabritius tilhørende	31	»	7.155	»	»
h) af Frydenlund Heste Hauge Nr. 1 indhegnet og henlagt til Brug for Slotsforvalteren	10	»	6.024	»	»
	100	Tdr.	12.624	Qd.	Al.

Det samlede Resultat maa herefter siges at have været meget gunstigt for Skoven, idet der efter Kortet fra 1771 at dømme af Trørød Bys Jorder blev indfredet et fuldt saa stort Areal som det, der forud var skovbevokset.

Andre Steder i det nordøstlige Sjælland gik fra en Trediedel til Halvdelen af Skovarealet tabt ved Indfredningen. Til Gengæld kunde saa det indfredede Areal dyrkes langt intensivere, end det tidligere havde været muligt. Indfredningen af Trørød Hegn skete ogsaa forholdsvis hurtigt. Andre Steder var Arbejdet først afsluttet i 1791.

Først da kunde man for Alvor tænke paa at gennemføre en forbedret Drift af de kgl. Skove . Ved kgl. Resolution af

16. Februar 1791 blev det befalet: »at nuværende Vildt- og Forstmester Claussen og Forstinspektør Brüel skulde sammentræde for at udarbejde en Plan og Forslag til Indtægternes Forøgelse af Skovene, uden dog at overtræde de Regler, hvorpaa en god Forst-Oeconomie grunder sig, ...«. I Henhold til denne Bestemmelse blev der i 1792 iværksat en ny Opmaaling af de kgl. Skove. Kortet over Trørød Hegn (se Planche II) findes opbevaret i Skovreguleringens Arkiv. Det giver interessante Oplysninger om Skovtilstanden 10 Aar efter Indfredningen.

Det nordvestlige Hjørne var tæt bevokset med gammel Bøg. Det var den Skov, som stod der allerede forud for Indfredningen. Kun nogle fugtige Partier, der ved Grænsereguleringen var blevet lagt ind til Skoven henlaa ubevoksede. Disse fugtige Partier kan stadig erkendes. De er i 1944 bevoksede med unge Ask. Den gamle Skov har dog ikke faaet Lov til at blive staaende ret længe. Den nu paa Stedet staaende Bøgebevoksning er ca. 130 Aar gammel. Det er saaledes Afkom af den gamle Skov, som maa være blevet hugget i Aarene mellem 1805 og 1820. Lysningshugsten er formentlig begyndt efter det store Oldenaar i 1804.

To Steder til var der gammel Skov, paa Nordskraaningen ned mod Maglemose og paa Sydøstskraaningen ud imod Frydenlunds Jorder. Hele det øvrige Areal var dækket med ganske ung Skov, hovedsagelig af Bøg og Eg. Kun i den v. Langenske Plantage var Træerne noget ældre. Kortet viser, at der maa have været arbejdet med stor Energi paa Skovopelskningen. Kun ubetydelige Arealer omkring de gamle Tørvegrave og omkring Oldtidshøje i den vestlige Del af Skoven ved Vejen mellem Trørød og Vedbæk henlaa utilplantede. Her vokser der nu ung Bøgeskov, men i denne findes enkelte gamle Ege, stammende fra Arealets Tilsaaning med Agern kort efter 1804. Paa det smalle Stykke af Skoven mellem Kystbanen og Grænsen mod Enrom staar der mange meget smukke Ege, formentlig stammende fra den første Tilsaaning straks efter Indfredningen. Med deres høje, slanke Stammer har disse Ege og en Del andre lige Vest for Banelinien en helt anden Form end den bredkronede, grovgrenede

Form, der ellers kendetegner gamle Ege i de nordøstsjællandske Skove. Det tyder paa, at man ikke har brugt Agern, indsamlet i Nordsjælland, til Saaningen, men Agern hentet andetsteds fra, muligvis fra Nordtyskland, hvor Ege af denne Type er almindeligt forekommende.

Allerede i Pogeskolen indprentes det Børnene at nære national Stolthed over det store Plantningsarbejde, der er blevet udført paa Jyllands Heder. Et lige saa imponerende Arbejde er blevet udført paa Øerne ved Genopbygning af Skov ud fra de som Regel kun kummerlige Skovrester, der blev reddet ved Skovudskiftningen. Her har man blot ikke saa stærkt Indtryk af, at det drejer sig næsten om en Nyskabning af Skov, som det faktisk har været Tilfældet i Trørød Hegn.

Planche I.

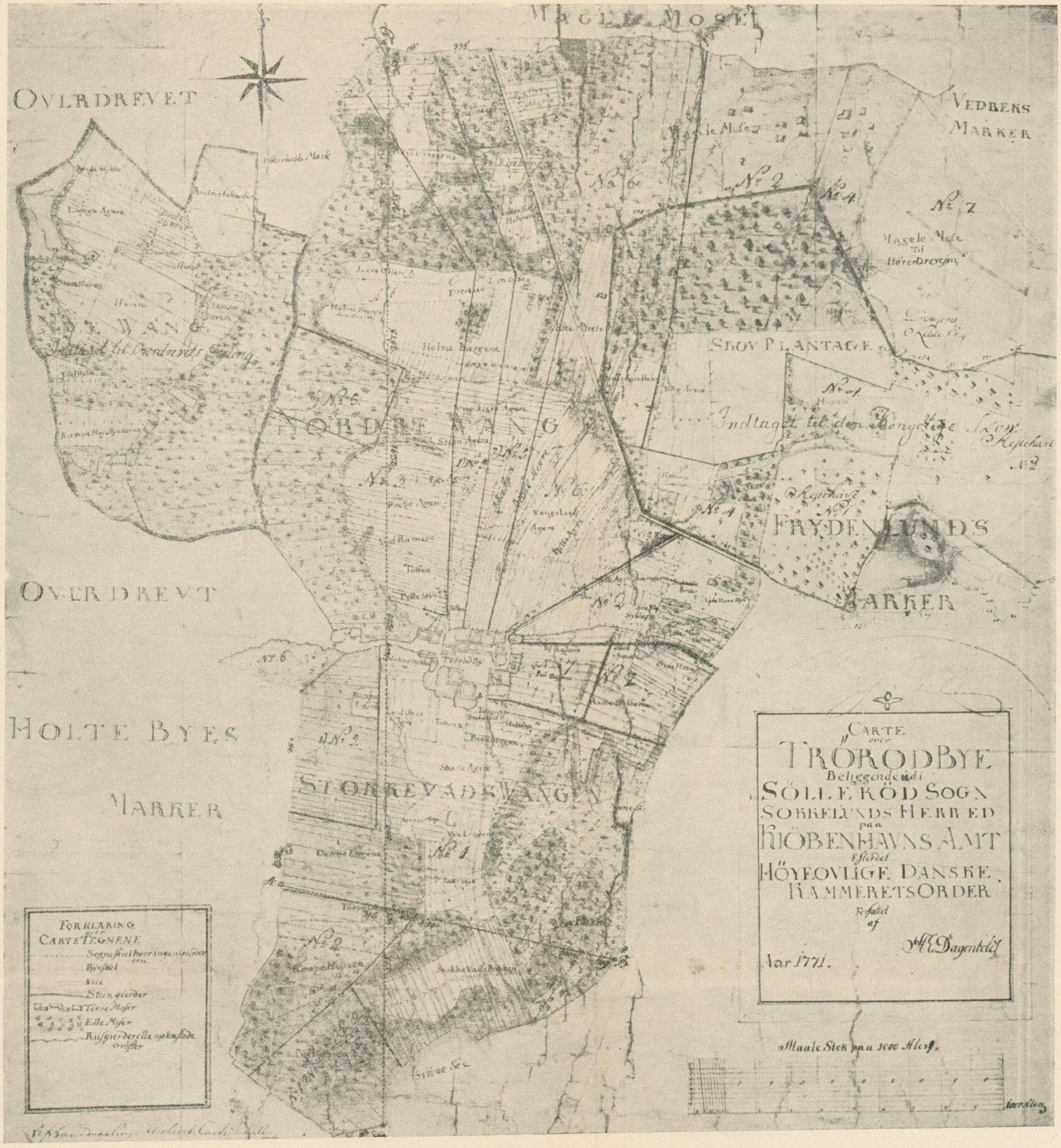
MAGLE MOSE
OVERDREVET
VEDBERS MARKER
NORDRE ENG
SKOV PLANTAGE
FRYDENLUNDS MARKER
OVERDREVET
HOLTE BYES MARKER
STORREVADSVANGEN
CARTE over TRORODBYE Beliggende i SÖLLE RÖD SOGN SORRELUNDS HERRED paa HIÖBENHAVNS AMT Efsiddel HÖYEOVLIGE DANSKE KAMMERETS ORDER Forfattet af H. C. Dagenbeck
Aar 1771.
FORKLARING paa CARTE TEGNENE
Sognesskiel hvoringe Gierdes
Bye skiel
Vie
Sten gierder
Törve Moser
Elle Moser
Ruiskierder elle opkastede Grøfter
Maale Stok paa 1000 Alen.

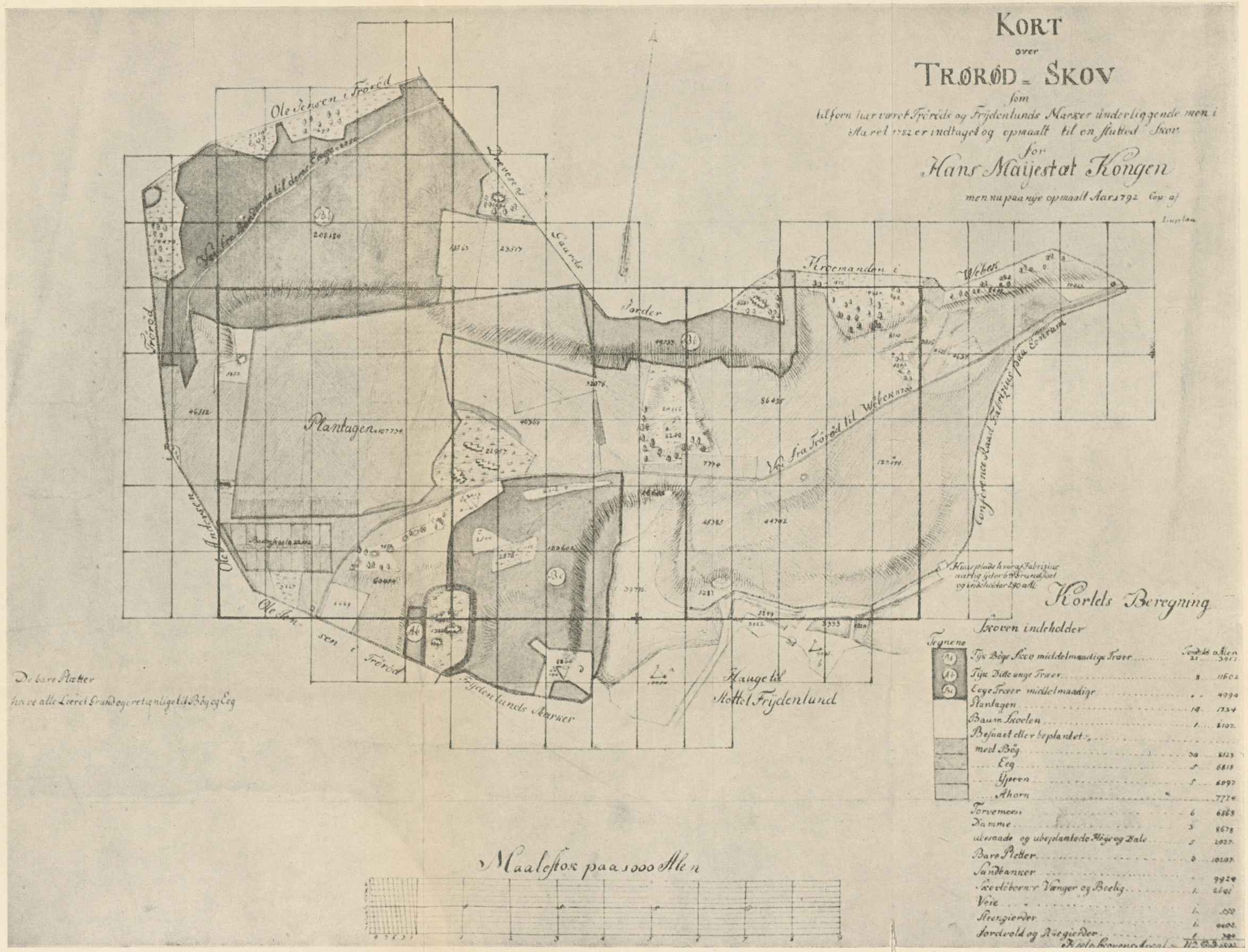
KORT
over
TRØRØD-SKOV
som
tilforn har været Trøreds og Frijdenlunds Marker underliggende men i
Aaret 1782 er indtaget og opmaalt til en Skov
for
Hans Majestæt Kongen
men nu paa nye opmaalt Aar 1792
Ole Jensen i Trøred
Ole Jensen i Trøred
Gaards
Jorder
Trøred
Plantagen
Fra Trøred til Wæbens
Conferenceraad Fabricius plan
Ole Jensen i Trøred
Frijdenlunds Marker
Haugen til
Mattel Frijdenlund
De bare Pletter
have alle Leeret Grundeg er retteligt til Bøg og Eeg
Maalestok paa 1000 Alen
Kortets Beregning
Skoven indeholder
Tegnene
Tyk Bøge Skov middelmaadige Træer
Tyk Dito unge Træer
Eege Træer middelmaadige
Plantagen
Baum Skoelen
Besaaet eller beplantet
med Bøg
Eeg
Ypeen
Ahorn
Torvemoen
Damme
ubesaade og ubeplantede Høge og Dale
Bare Pletter
Sandbanker
Skovløberne Vænger og Boelig
Veie
Steengierder
Jordvold og Risgierder

OM BØLLER OG OM BØLLEMOSEN VED SKODSBORG

Af *Hans Bjarne.*

Der har vel sagtens engang været Bøller i Bøllemosen, det er nok derfra, den har sit Navn, og hvem ved: man kan maaske endnu den Dag i Dag finde Bøller i Mosen; jeg er ikke saa kendt med Forholdene dèr.

Men Bøller og Bøller er to højst forskellige Ting — eller rettere sagt flere forskellige. Efter den store »Ordbog over det danske Sprog«, der for dette Ords Vedkommende er redigeret af Søllerødboeren afdøde Professor, Dr. phil. *Kr. Sandfeld,* anvendes Ordet Bølle saaledes bl. a. som Betegnelse for et rundt, pølseagtigt Læg paa Kvindeklæder eller som Valk i Haaret; det hed i denne Betydning af Ordet vistnok egentlig Bølge og anvendes nu kun dialektisk. Endvidere, siger Ordbogen, anvendes Ordet Bølle dialektisk og fagligt om en Tyr, der — i Modsætning til en Stud — er kastreret som voksen. Det kan ogsaa være Betegnelse for Bær af forskellige Arter af Planteslægten Vaccinium, bl. a. for Blaabær; i denne sidste Betydning er Bølle beslægtet med Ordet Bold i Grundbetydningen et rundt Bær; det er nu kun lidt brugt i Rigssproget, og dog kan man saa sent som i 1917 finde det benyttet af *Martin Andersen Nexø* i »Ditte Menneskebarn. En Barndom«, 1917, Side 151: ».... Ditte var rap paa Næverne .... Ditte plukkede Bøller, som blev solgt paa Torvet ....«. Og der var engang — efter Dansk biografisk Leksikon — en nu uddød Adelsslægt, bl. a. en ærværdig Biskop med det nu noget ildeklingende Navn Bølle, der vist hidrørte fra Sølvbølgelinierne i Slægtens Vaaben.

Saa bruges Ordet Bølle endelig i endnu én Betydning, som vi nu alle kender, nemlig som Slang-Betegnelse for en Person, der overfalder sagesløse Mennesker, en ondsindet Voldsmand og i videre Betydning ogsaa om en raa, ubehøvlet og uvorn Person. I denne sidste Betydning er Ordet forholdsvis nyt; det skal nemlig først være dannet i 1885; det synes dog, som om det i de aller seneste Aar paa et enkelt Omraade tillige har faaet en mildere Betydning og er blevet svækket noget; det anvendes eksempelvis spøgende som Kæleord over for Børn: Din lille Bølle!

Om Anledningen til denne ny i 1885 opstaaede Betydning af Ordet Bølle skal jeg her redegøre lidt nærmere: Den nævnte Ordbog oplyser, at der i 1885 huserede en Flok af Læredrenge og lignende, som vakte Opmærksomhed ved deres Uvornhed og som efter deres Tilholdssted Bøllemosen ved Skodsborg kaldte sig Bøllesjakket (ɔ: Bøllemoseforeningen), hvilket Ord af andre blev opfattet som: Forening af »Bøller«, hvorved Ordet blev løsrevet fra sin Oprindelse og blev Betegnelse for de enkelte Medlemmer af Banden og for enhver, der, som disse gjorde, udøver Voldshandlinger o. l. mod sagesløs Mand.

Birkedommeren, Kancelliraad *U. Schou,* der tillige var Politimester, kalder stedse i Politiets Protokoller »Foreningen« for Bøllesja*pp*et; dette stammer formentlig fra en Fejlhøring af, hvad der under Forhørene er blevet kaldt »Bøllesja*kk*et«; et Sjak er en Gruppe af Personer, der danner et Arbejdshold, en kammeratlig Arbejdergruppe; det anvendes maaske særlig blandt Jordarbejdere og andre ikke professionelle Arbejdere.

Det fremgaar af andre Kilder — bl. a. af en Artikel af Forfatteren, Professor *Karl Larsen* i »Dania«, et Tidsskrift for Folkemaal og Folkeminder, i hvilken Artikel Betegnelserne »Bølle« og »Bøllesjap« grundigere omtales, at denne Forening af Vagabonder navnlig holdt til i Bøllemosen.

Oprindelig skal de mindst ondartede af Optøjerne ved Bøllemosen og andre Steder have bestaaet i, at Vagabonderne uden nogensomhelst Foranledning slog Hatten af andre, fredelige Skovgæster og derved foranledigede Klam-

meri og Slagsmaal; men der findes i hvert Fald i »Dagbladet« for det nævnte Aar adskillige Beretninger om alvorligere Spektakler, Slagsmaal, ja endog om et Drab i Juli Maaned paa »Hulvejen paa Sognefogdens Grund« i Søllerød. Dette findes naturligvis ogsaa behandlet i Politiets Protokoller. Det var navnlig i Egnen omkring de store Gaarde, Søllerødgaard, Egevang, Wesselsminde o. fl. a., at Excesserne fandt Sted mellem eller ved disse Gaardes store, sammenskrabede Stabe af urolige danske og maaske dengang navnlig svenske Arbejdskarle og -piger, og det maa i hvert Fald om Efteraaret 1885 have gaaet meget »varmt« til. Bladet »Dannevirke« bringer saaledes i September fra en Mand, hvis Kald siges at skaffe ham et nøje Indblik i disse Forhold, en Beretning, hvori det bl. a. hedder: ».... De saakaldte »Bøller«s og deres Forenings Historie er endnu bestandig indhyllet i Halvmørke. Man ved endnu ikke, hvem der er den egentlige Stifter af denne Forening af Slyngler, Sjovere og deklasserede Personer, der af lutter Tilbøjelighed og under Indflydelse af utæmmet Raahed overfalder sagesløse Personer samt bibringer dem Næveslag i Ansigtet, Spark etc. .... (Det er) blevet meddelt os, at selve denne Forening oprindelig ikke er kjøbenhavnsk. Den har tidligere havt og har endnu et Forbillede i en Egn i Nordsjælland, der har et uforholdsmæssigt stort Antal Personer at opvise, der er straffede for Vold og andre Forseelser og Forbrydelser. Dette er Egnen omkring Holte (ɔ: Gl. Holte) og Søllerød. Her skal der allerede længe have været afholdt Møder af »Bøller«, og herfra skal Navnet være kommet. Der har været Tider, hvor Raaheden og Virksomheden have faaet saa hyppige Udtryk i denne Egn, at det f. Eks. vides, at enkelte Personer for Tiden have fundet det raadeligst at have liggende ladte Revolvere i Hjemmet for at værge sig mod Overfald samt kun at gaa ud, bevæbnet med vægtige Stokke ....«. Denne Beretning i »Dannevirke«, der er optaget i »Dagbladet«, er imidlertid sikkert overdrevet betydeligt; den fremkaldte i hvert Fald omgaaende i det sidstnævnte Blad nogle »Stemmer fra Publikum«, som tog Afstand fra »den maleriske Belejringstilstand«: de boede i en

ligesaa idyllisk som fredelig Egn; selvfølgeligt forefalder der Slagsmaal paa de store Gaarde, særlig i Høstens Tid, men selve den faste Befolkning i Søllerød By, som ialt kun udgør 10 à 12 Familier, er lutter velstaaende og bedre stillede Folk, og noget egentligt Proletariat findes aldeles ikke... o. s. v. Beretningen i »Dannevirke« stemples som en »Røverhistorie«.

Det var altsaa om Efteraaret, at det stod saadan til i Søllerød Kommune; men allerede i Foraaret samme Aar, 1885, havde Dommeren fundet Anledning til i et Retsmøde den 13. April — der denne Gang angik Vold imod Politiet i Charlottenlund — at tilføje Retsprotokollen følgende: »Dommeren fandt Anledning til at bemærke, at der næsten hver Søndag Aften indfandt sig ved Dandsepladsen Grøndalshuset et større Antal Personer, bestaaende af Arbejdsmænd, Dagdrivere, Læredrenge og deslige, nærmest i en Alder af mellem 16 og nogleogtyve Aar, som foranledigede en ganske overordentlig Uorden navnlig ved uden nogensomhelst Grund at anfalde og prygle andre Tilstedeværende under et eller andet Paaskud, hvorfor de ogsaa under et saadant derved foranlediget Opløb saa Leilighed til navnlig at tilvende sig andres Hatte. De havde dannet en Forening, som kaldes »Bølleforeningen« eller »Bøllesjappet«, og det var Dommeren, som Politimester, meget magtpaaliggende at søge at faa dette overhaandtagende Uvæsen paa enhver Maade hæmmet til Opretholdelse af Retssikkerheden«.

Jeg har nu i Sommeren 1944 i Landsarkivet systematisk gennemgaaet Københavns Amts nordre Birks Politiprotokoller og Domprotokol m. m. for Aaret 1885 uden dèr at finde Søllerød Kommunes Byer eller Befolkning fremhævet eller optrædende i særlig Grad i Sager om Optøjer, Politiuordener og lign. i Bøllemosen eller dens nærmeste Omegn; det var vist navnlig udenbys Urostiftere, i flere Tilfælde var det københavnske, der var Ophavsmænd, og det var i mindst lige saa høj Grad Charlottenlund ved Grøndalshuset og de andre Byer og Gaarde i Birket, der leverede Bidrag til Optøjerne.

Nu er det jo muligt, at Optøjerne ved Bøllemosen og iøvrigt i Søllerød Kommune allerede har fundet Sted før 1885, eller at de nok har fundet Sted dèr, men ikke har ført til Politirapporter eller -forhør, fordi Befolkningen dèr selv har »ordnet« Sagen med de paagældend Vagabonder paa samme Maade, som det bl. a. blev gjort i Charlottenlund Skov i 1885: seks yngre, stærke Mænd enedes om at give de saakaldte Bøller en Lektion; en af Kammeraterne spadserede efter Aftale med Silkehat paa i Skoven — det var særlig denne Hovedbeklædning, de havde et godt Øje til — medens Kammeraterne havde fordelt sig i Nærheden bag Træerne. Det varede ikke længe, før to »Bøller« nærmede sig Lokkeduen, væltede sig ind paa ham og slog ham, hvorefter Kammeraterne styrtede til, gennmpryglede »Bøllerne« og bogstavelig talt bøjede og bukkede dem sammen. Denne Sag blev ikke omtalt i Dagspressen.

I en Mængde Tilfælde førte disse Optøjer og Voldshandlinger imidlertid til Politiforhør og Domsafsigelser, og i denne Henseende er det interessant at se, at der navnlig i Regeringens Blad »Dagbladet« skarpt blev klaget over de alt for milde Domme i disse Voldssager. Eksempelvis hedder det i »Dagbladet« for den 14. September 1885: ».... særlig er der een Ret, der vedblivende gjør sig bemærket ved Domme, hvis Lemfældighed danner en skjærende Modsætning til de paagjældende Forbrydelsers Art og Talrighed. Der sigtes her til Nordre Birks Ret. Ingen Del af Landet har i den senere Tid tildraget sig saa megen Opmærksomhed, hvad Retstilstanden angaar, som denne Del af Kjøbenhavns umiddelbare Omegn .... Det er oprørende at tænke sig, at et saadant Forbund som den saakaldte »Bølle«-Forening .... skal kunne bestaa, uden at Politiet kan komme det tillivs, og det er endnu forargerligere at se, at naar det endelig lykkes Birkets Politi at faa fat paa en af Voldsmændene, saa slipper han med en Straf, der i ingen Henseende kan virke afskrækkende .... At forholdsvis saa faa af »Bøllerne« anholdes, *kan* maaske finde sin Undskyldning i Mangel paa tilstrækkelig Politistyrke ....« o. s. v., og det foreslaas derfor i Artiklen at dele denne forholdsvis store Juris-

diktion i to. »Birkedommeren maa ikke undre sig over«, hedder det videre, »om Folk siger, at han synes at have mindre Medfølelse med dem, der lider Uret og Overlast, end med dem der forøver den . . . .« o. s. v. Der blev ogsaa i Bladene udtalt Ængstelse for, at Bølleuvæsenet nu (ɔ: i September), naar »Sæsonen slutter i Nordre Birk«, skal forlægge »Forlystelserne« til Hovedstaden. Det var allerede saadan, at der eksisterede en temmelig vidt forgrenet Forening, og at »Bøllerne« grasserede i København, navnlig Østre Anlæg; men »bliver alt ved, som det gaar nu, kan vel Almenheden efterhaanden maaske blive fortrolig med denne Landeplage, som med Oldenborrer, Politik og andre Skæbnens uafvendelige Tilskikkelser . . . .« (I 1885 var den Skade, Oldenborrerne havde forvoldt paa Afgrøderne og i Skovegne, meget betydelig i visse Egne af Landet.). Det ser altsaa ikke stærkt ud til, at det lykkedes Dommeren som Politimester at gennemføre det, som han i det ovenfor omtalte Retsmøde den 13. April tilføjede Retsprotokollen om paa enhver Maade at opretholde Retssikkerheden paa dette Omraade. Som Svar paa den nævnte Artikel i »Dagbladet« for 14. September fremkom Dommeren dog nogle Dage senere i Aftenberlingeren med en længere Redegørelse, i hvilken han betegner Angrebene som ugrundede; mange af de Rygter, der verserer, kommer ikke til Politiets Kundskab, og mange maa betegnes som Vaas og Sladder. Om de paastaaede milde Afgørelser henviser Dommeren til de overordnede Retter, hvis »Præjudicater« Underdommeren nødsages til at følge, selv om han undertiden selv kunde være af en anden Mening med Hensyn til Straffegraden; han henviser til, at Amtet har den kontrollerende Myndighed, idet enhver paadømt Justitssag indsendes til Amtet, der bestemmer, om Dommen skal appelleres eller ej; at Retssikkerheden i Birket skulde være truet betegnes som sort Usandhed, og det skulde slet ikke undre ham, »om Excessernes Antal var større end de i Virkeligheden er«, naar det tages i Betragtning, at han til at holde Orden i en Jurisdiktion, der har en Udstrækning af ca. 3 Mil mod Nord og 3½ Mil mod Vest, kun har 24 Politibetjente og 1 Politiassistent. Overfor store Excesser vil selv-

følgelig en saadan Minimumsstyrke være aldeles betydningsløs, men takket være den store Befolknings egen Ordens- og Sømmelighedssans er det hidtil gaaet godt.

Om den saakaldte »Bølleforening« er der, saavidt det fremgaar af Politiets Protokoller og Dagbladene, meget lidt oplyst; det maa være klart, at der i et »Samfund« som Bøllernes nok kan have foreligget en vis Organisation med et aftalt Fællesformaal, med Vagtposter, Signaler o. l., men nogen regelmæssig Forfatning eller Vedtægter kan der sikkert ikke have været for en Kreds af saa primitive Mennesker. Under en Række Politiforhør i April Maaned af Urostiftere og Voldsmænd søgte Dommeren ved enhver Lejlighed at komme tilbunds i denne Forenings Eksistens, Formaal m. v.; men det lykkedes aabenbart ikke; en af Arrestanterne oplyser, at han ikke selv har været Medlem af »Bøllesjappet«; han ved, at to andre i samme Sag arresterede Bøller har været eller er Medlemmer; han ved ikke andet om Foreningens Formaal, end at den bestaar af en Del unge Mennesker, som kommer sammen om Aftenen for at more sig og gøre Skovture; men at dens Formaal skal være at gøre Spektakel er ham ubekendt. En anden Arrestant forklarer, at han har været Medlem af den saakaldte »Bølleforening«, men at denne kun gik ud paa, at Medlemmerne skulde gaa ud sammen i Skoven for at more sig, de havde ikke til Formaal at gøre Spektakler; en tredje siger i Retten, at han kun en Maaned har været Formand, og Foreningen bestod da kun af en halv Snes Mennesker, men der eksistrede ikke Love eller Vedtægter for Foreningen, og Formandsskabet bestod egentlig kun i at samle Pengene ind til de Drikkevarer, de skulde fortære, naar de var samlet. En ung Arbejdsmand erkendte i Retten, at han var Medlem af »Bølleforeningen«, og at han havde slaaet en Tjener fra Strandvejen uden anden Grund end den, at der pludselig var opstaaet en Lyst til at prygle En eller Anden, og da Tjeneren stod i en bekvem Nærhed, gik det ud over ham.

Naar man nu erindrer, at disse her omtalte Begivenheder fandt Sted i de politiske Kampaar i 1880'erne med Finans-

lovsprovisorierne og med Dannelsen af Riffelforeningerne »til Kamp mod ydre og indre Fjender«, saa kan det ikke forbavse, at de ogsaa blev benyttet som Udgangspunkt for Parodier o. l. i den politiske og satiriske Del af Pressen. Saaledes havde »Dagbladet«, som var det ny Højres Organ og som altsaa støttede Estrups Regering og Landstinget, den 15. Juli 1885 følgende:

»DE TRE BØLLER

Et Brud-Proverbe med een Handling.

Hovedpersonerne:

Viggo: Overløber.
Edvard: Bølle.
Pér: Underbølle.
Kor af Aspiranter m. fl.

Scenen er paa Hjørnet af Integade.

(Bøller og Bølleaspiranter strømmer støjende til fra alle Sider, svingende med Hattene, der er mere eller mindre molesterede fra Dyrehavsbakken. Pér beholder Hatten paa).

Derefter Skændsmaal og Slagsmaal om, hvem de skal mule idag .... Er der da ikke én, der har et fornuftigt Forslag til Afpryglingen for idag?«

Og det illustrerede, satiriske Ugeblad »Punch« indeholdt den 16. Juli:

»SPÆND OG SPARK.

Foreningslivet blomstrer frodigt i Dannevang. Det er ikke længe siden, at Frimurerselskabet »Pip« oprettedes; derefter glædedes Offentligheden med Foreningen »Braminernes Klub«, saa kom Riffelforeningerne og endelig i disse Dage »Bølleforeningen«.

Løjerligt nok spiller Hattene en Hovedrolle i disse Foreningers Virksomhed. Hovedformaalet for »Pip« synes at være det at skaffe Stifterne en Blyhat paa de ny Medlemmers Bekostning. I »Braminernes Klub« synes Erhvervelsen af lignende »Hatte« at være Hovedsagen. Riffelforeningernes Hovedøjemed gik ud paa at skyde sammen for at skaffe Venstreførerne trekantede Hatte, og endelig gik »Bøllesjapet«s Hovedbstræbelser ud paa at slaa Hatte af Ikkemedlemmers Hoveder, for at Medlemmerne paa en billig Maade kunde komme i Besiddelse af denne Hovedbeklædningsgenstand.

Disse Foreninger har imidlertid alle faaet paa Hovedet af Øvrigheden; Riffel- og Bølleforeningsmedlemmer har endog faaet Martyrglorier med Tilladelse til at bære samme.«

* * *

Endeligt: Hvorfra har da saa Bøllemosen sit Navn? Det siges i flere Haandbøger, at Navnet stammer fra Planter af Bølleslægten, saaledes bl. a. i *Daniel Bruun:* Danmark, Land og Folk, at det hidrører fra den talrige Forekomst af Mosebølle (vaccinium uliginosum), og i Berlingskes Leksikon: Planten Bølle, der bl. a. vokser omkring Bøllemosen .... har givet denne Navn. Jeg havde den Opfattelse, at det var en meget gammel Betegnelse for Mosen; men ved mine Undersøgelser i Sommer (1944) i Geodætisk Instituts Arkiver kom jeg til det for mig overraskende Resultat, at Betegnelsen Bøllemosen paa Generalstabens og ældre Kort forekommer temmelig sent. De ældre Kort viser end ikke Mosen markeret paa Kortet, og saa sent som ved Generalkvartermesterstabens Opmaalinger i 1827 (i Størrelsen 1 : 20.000) er Mosen nok markeret paa Kortet over Dyrehaven, men uden nogen Betegnelse. Paa det følgende Generalstabskort som udkom — det er maalt i 1852 og rettet i 1855, Størrelse 1 : 20.000 — er Mosen markeret, men den er betegnet »Dyrehavsmosen«; i 1869 udkom et Generalstabskort i Størrelsen 1 : 160.000, paa hvilket Mosen nok kan ses, men der er ingen Betegnelse derved, formentlig paa Grund af Kortets ringe Størrelse. Det ovenfor omtalte Kort, der blev maalt i 1852, blev igen rettet i 1877, og nu kaldes Mosen til Afveksling »Kjørom-Mose«!. Der blev saa ikke foretaget Maalinger eller Rettelser vedrørende disse Landsdele i Aarene mellem 1877 og 1899 (1900); men paa et Kort fra dette (disse) Aar (1 : 20.000) findes Mosen for første Gang betegnet »Bøllemosen«. Paa Udstykningskortene i Matrikulsarkivet findes ingen af de her nævnte tre Betegnelser paa Bøllemosen, opgives det mig i Arkivet, ejheller findes de paa nogle i Geodætisk Institut beroende Fotografier af Kort eller Rettelser, som ikke er offentliggjort.

Nu kan vi altsaa af det foregaaende se, at Bøllernes Excesser efter Dommerens Protokoltilførsel den 13. April 1885

formentlig maa have fundet Sted allerede i det foregaaende Aar, thi der dansedes jo da sikkert ikke i den aabne Dansesalon ved Grøndalshuset »hver Søndag Aften« i den nærmeste, kolde Tid forud for April Maaned, formentlig ikke i hele Vinteren 1884—85, og maaske har Excesserne endda fundet Sted *før* 1884. Og vi kan endvidere se, at Navnet Bøllemosen først findes paa Kort fra 1877, 7—8 Aar før det ny Bøllenavn synes at være opstaaet. Saa tvinges man til at overveje, om det nu — hvad jeg anser for det sandsynligste — er Bøllefamiliens Planter: Mosebøllen, Blaabær, Tyttebær eller andre, der har givet Mosen sit Navn, eller om den skulde have faaet Navn efter de »Planter«, der holdt til ved Mosen, og som maaske, uden at det har været almindelig kendt, allerede i Aarene før 1885 har kaldt sig Bøller fra en Lejlighed, en Aarsag eller et Paafund, som jeg ikke kan øjne Forklaring paa; Bølleforeningens Eksistens og Bøllenavnet kunde jo da godt først være kommet frem og være blevet kendt ved Politiets Klapjagt paa Bøllerne i 1885 og ved Behandlingen af Sagerne.

OLDTIDSMINDER OG OLDTIDSFUND I SØLLERØD KOMMUNE

Af *A. Avnholt.*

I nedenstaaende Artikel bringer Selskabet første Del — Tiden indtil omkring den yngre Stenalders Begyndelse — af Gartner Avnholts Redegørelse for Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune. Slutningen af Artiklen vil følge i »Søllerødbogen 1945«.

Det var en Aften for snart mange Aar siden, jeg stod i Rulleskoven under de gamle Bøge og saa ud over Maglemosen ved Vedbæk. Dagen havde været varm og solrig, men nu efter Solnedgang kom der en behagelig Kølighed, og mens Høstens gule Maane hævede sig over Trørød Hegn, begyndte Taagen langsomt i den stille Aften at stige ude over Maglemosen. Men i Modsætning til, hvad der ellers er Tilfældet, naar Mosekonen brygger i den danske Sommernat, steg Taagen ikke som lette, hvide Dampe til Vejrs, men krøb langsomt ud langs Mosen og udfyldte alle Lavninger, indtil den laa som en hvidgraa Havflade og dannede til sidst ligesom et Billede af Stenalderfjorden med dens mange Vige og Smaaholme, saadan som jeg ofte havde tænkt mig det. Som Landskabet laa dér en kort Tid, belyst af Maanelyset, var det et uforglemmeligt Syn, som jeg aldrig senere fik at se. Nu er Krattet og Træerne vokset sig store og dækker for længst for Udsynet, men hvad jeg den Aften i Sommernattens Koglen saa som i et Drømmesyn, fik jeg gennem Aarene ved praktisk Arbejde Lejlighed til at bevise. Nu er meget forandret siden den Gang, Byen ved Bækken er saa smaat begyndt at krybe

ud over Maglemosen, og ad Aare vil den dække alle de gamle Stenalderbopladser, men til den Tid vil vi forhaabentlig eje alle de haandgribelige fundne Minder, Arven fra Søllerød Kommunes ældste Beboere, i vort eget Museum eller i Nationalmuseets Samlinger; thi med Rette skriver Johs. V. Jensen:

Hvad Haanden former er Aandens Spor,
med Flint har Oldbonden tømret, kriget.
Hver Spaan du finder i Danmarks Jord
er Spor af dem, der har bygget Riget.
Vil selv du kende dit Væsens Rod,
skøn paa de Skatte de efterlod.

De ældste Spor af Mennesket.

Hvornaar de første Mennesker besøgte eller strejfede vor Egn, kan ikke med Sikkerhed fastslaas; men antagelig skal vi helt tilbage til omkring ved Aar 10.000—8.000 f. Chr. Isen var da helt borte fra Danmark, men endnu havde Klimaet et arktisk Præg, det var den saakaldte Tundratid, hvor Jordbunden det meste af Aaret var frossen i Bunden; men i det tynde Lag i Overfladen, som Solen naar at faa optøet, trivedes en lille Del arktiske Planter. Op ad de øde, stenstrøede Bakkesider groede den lave Polarpil og Dværgbirk; hist og her stod Klynger af Rypelyng med sine hvidgraa, lodne Frøhoveder, ind imellem lidt Lyng, og i Bunden den graa Rensdyrlav. I Lavningerne mellem Bakkerne og langs Søbredderne bredte Siv, Star og Halvgræsser sig. Af levende Væsener er her først og fremmest Rensdyret, Polarræven, Lemming og Ulv samt en Del Fugle, særlig Rypen. Der indtraf et mildere Indslag i en Periode, hvor Middeltemperaturen i Sommertiden har været omkring 14° C., og hvor Tundrapræget har været nær ved at forsvinde; Skoven var begyndt saa smaat at gro frem med storbladet Birk, Bævreasp og Enebær, men dette var dog kun kortvarigt; atter satte Kulden ind, og der kom endnu en Tundraperiode. Saaledes omtrent har Rensdyrjægeren mødt vor Egn, da han strejfede den paa Jagt efter Rensdyret. Noget sikkert Bevis

for deres Færden i Egnen har vi ikke, men Sandsynligheden taler dog herfor, idet der i vort nærmeste Nabolag, ved Vestenden af Sjælsø, er fundet en primitiv Pilespids med Skafttunge, som Sagkundskaben mener med Sikkerhed at kunne henføre til denne Periode. For en Del Aar siden blev der ved Frydenlundsvej anlagt et Renseværk; her traf Arbejderne paa et Lag Issöler, der er dannet i en lille isdæmmet Sø paa dette Sted. Øverst i Leret fandt Arbejderne en Tak af Rensdyr, denne bestod hovedsagelig kun af Stammen, Resten var afbrudt. Noget egentligt Spor af Bearbejdning er der ikke at finde, men dens Form minder meget om de ret faatallige Økser, der er fundet fra tilsvarende Periode, hvorfor der kan være en Mulighed for, at den kan stamme fra Rensdyrjægerne.

Uden om vor lille Plet af Skandinavien skete der store Omvæltninger; befriet for Isens knugende Tryk hævede Landmasserne sig under og efter Afsmeltningstiden; hele Danmark strakte sig vidt ud over dets nuværende Grænser, og Landmasserne laa, som om de vippede. Gennem Aartusinder sank det nordlige af Landet, derefter den sydlige Del, saaledes at det nordlige atter hævedes, samtidig med at Havet skar sig længere og længere ind i Landet, eller rettere: mere og mere af Landet sank i Havet igen, store Fjorde skar sig ind i Landmassen fra alle Sider, indtil Danmark omtrent fik sit nuværende Udseende. Samtidig skiftede Temperatur og Planteliv vekselvis; fra Tundratiden bliver Klimaet stadig mildere, indtil Fastlandstiden med en Sommer-Middeltemperatur paa ca. 16° C. Først begyndte Skovene at brede sig med Birk og Bævreasp, Fyrren kommer til og danner gennem nogle Aartusinder tætte Skove over hele Landet. Hvor udstrakte disse Fortidens Fyrreskove har været, faar vi et Indtryk af ved Geologernes Arbejde; disse har paavist Fyrrestubbe gennem hele Østersøen til lidt øst for Bornholm, i Nordsøen fra den jyske Vestkyst til over mod det britiske Rige og i hele Kattegat; mægtige Skove er saaledes sunket i Havet. Dyrelivet forandrer sig ligeledes; de arktiske Dyr forsvinder og de mere varmeelskende indvandrer, og her først og fremmest Fyrreskovens ukronede Konge, Elsdyret. Et

Fund fra Fastlandstiden skal jeg her kort berette om: i Sommeren 1942 blev der som i alle Landets Moser under Krigen skaaret Tørv i Kratmosen ved Trørød; under Arbejdet hermed fandt Gartner Carlo Wagner Rester af et Elsdyr, en Tyr, med store kraftige Takker. Hovedskallen var stærkt smuldret, og af Takkerne var hele Skovlen borte; det maa antages, at Dyret i lang Tid har ligget frit i Vejr og Vind, inden det er dækket af Planter og Tørv. Aaret efter fandt man Underkæben og Halshvirvlerne, saaledes at vi nu har et særdeles godt Eksemplar fra Fastlandstiden. I Tørven omkring Hovedet laa Fyr og Enebær. At Klimaet op imod Fastlandstiden har været barskt og haardt fandtes der ogsaa et Bevis paa et andet Sted i Kratmosen: paa en lille stenet Knold, der hævede sig op i ret dyb Tørv, stod en Birkestub; Veddet i Stammen var vredet og kroget, og Rødderne laa som sære, bugtende og vridende Slanger hen over den stenede Bund.

Noget Spor af Menneskets Tilværelse i vor Egn i Fastlandstiden har vi endnu ikke, men fra Egnene i Kommunens Nærhed er der fundet Redskaber fra denne Tid, og det maa vel formodes, at Mennesket ogsaa har strejfet her i Egnen, selv om han ikke endnu havde bosat sig her.

Mod Slutningen af Fyrreperioden begynder Egen at tage Magten i Landet, og det bliver efterhaanden et stadig bedre og behageligere Klima med varme Somre og milde Vintre. Endnu er Landet dog stadig sammenhængende med Jylland og sydlig med Sverige, men en bred Havarm er skudt ned fra Nord og har dannet en bred Fjordarm mod Syd, omtrent til omkring ved Hellerup eller Skovshoved, og vi kan nu endelig se, hvorledes vor Kyst ved Vedbæk har set ud: ved Miramare skød sig en smal Fjord ind mod Enrum og bredte sig omkring Bakken, hvorpaa Enrum ligger; under Trørødvej løb et smalt Løb gennem Bakkeryggen og videde sig pludselig ud til en stor, bred Fjord ud over det nuværende Maglemose-Terræn op imod Maltegaard; et skønt Landskab maa det have været. Her kommer en Dag omkring 7000 Aar f. Chr. en lille Familie eller Stamme; det er Jægere og Samlere, og de er vandret hertil fra Syd, maaske fra Egnen omkring Amager. Her ved Maglefjordens Sydside, ved Foden af de stejle

Skrænter, løb nogle langagtige, lave Sandgrunde i en lang Bue ud i Fjorden, hist og her stak nogle Smaaøer eller Holme op af Fjordens lave Vand; langs Fjordbredden strakte Skoven sig med Fyr, Eg, Birk og i stort Tal Hassel. Skoven var fuldt af Vildt: Elsdyr, Krondyr, Urokse og ikke at forglemme Vildsvinet. Fjorden var fuld af Fisk, Muslinger, Fugle og al Slags Havdyr.

Her valgte Stenalderfamilien at bosætte sig, og paa en af Sandholmene, der laa et godt Stykke fra Land, godt beskyttet af Vandet mod Ulve og andre Fjender blev Teltet rejst; i en Cirkel blev lange slanke Hasselgrene stukket dybt ned i Sandet og Teltet dækket med Dyreskind; inde i Teltet lagdes et Lag Siv og Stargræs fra Bredden, og uden for blev Ildstedet lagt og forsynet med Kampesten, hvorpaa Kødet af Vildtet kunde lægges for at ristes. Saa var Bopladsen i Orden, og Mændene kunde nu hellige sig Jagten og Tilvirkning af Redskaber og Vaaben, Kvinder og Børn Indsamling af Muslinger og andet spiseligt ude fra Fjorden og Skoven; saa har de første Tilflyttere slaaet Bo i Søllerød Kommune.

Vi maa nu forlade Fantasiens Verden og gaa over til Virkeligheden for at prøve, hvad en Undersøgelse vil vise.

Bopladsen findes i den lille Skov hørende til Maglemosegaard, dèr hvor nu det store Renseværk til Øresundskloaken skal anlægges. Der er intet usædvanligt at se paa Stedet, kun en svag Højning mellem de hvide Birkestammer, og dog skulde det vise sig at være noget af en Sensation for Sagkundskaben, idet det var en højst interessant Boplads fra et tidligt Afsnit af den østsjællandske Kystkultur.

Bopladsen var opdaget i 1927, men der havde ikke før været Lejlighed til en Undersøgelse, og da der nu her efter Kloakplanen skulde lægges et stort Slambassin paa selve Bopladsen, fandt jeg det paakrævet hurtigst muligt at foretage en Prøvegravning. Bopladsen omfattede et Areal paa 20 × 30 m; her lagdes til Formaalet en Gravning tværs over Pladsen paa 2 × 5 m; i første Felt fandtes Ildstedet, lagt i en Grube i Sandet paa den daværende Strandbred. Ca. 3 m fra dette fandtes nogle tilspidsede Hasselstokke staaende ret dybt i Sandet og i en svag Bue tværs over Udgravningen; jeg formoder, at det

stammer fra et Telt eller en Hytte. I sidste Felt, der maa formodes at være Teltets Indre, fandtes rigeligt med Siv, Stargræs og andet, der antageligt har været brugt til Sovesteder eller Gulvet. Her fandtes ligeledes spredte Klatter af gul og rød Jernokker, der efter Dr. Therkel Mathiassens Bestemmelse maa være Sminkefarver. Den gule Jærnokker kendes sikkert af de fleste, den findes i store Mængder i Grøfter paa meget jærnholdige og sure Arealer; brændes den, faas den røde Okker; endvidere fandtes ogsaa smaa Kridtsten, som sikkert ogsaa har været benyttet til Sminkning.

Det, man finder i største Mængde i Kulturlaget, er Affaldsstykkerne, særlig Spaaner. Disse, der er de grove Afslagninger af den raa Blok, bliver ogsaa benyttede til Tildannelse af Redskaber; her findes en lang Række, tilvirkede af Spaanen, som Knive, Bor, Skrabere og Stikler m. m. Blokken, der har faaet sin første grove Tilhugning, faar maaske afhugget et større Stykke, Topstykket, hvorved der dannes en større Flade; fra Kanten af denne kan nu slaas de lange smalle Spaaner eller Flækker; Resten af Blokken, naar der ikke kan slaas flere Flækker, bærer nu en større Flade med Arrene efter Flækkerne. Flækkeblokken, som den nu kaldes, bliver da ofte brugt til et Redskab. Kanten mellem Slagfladen og Afspaltningsfladen bliver, maaske ved en ekstra Retouchering, dannet af en Kant, der minder om en grov Rasp, og vi har da Høvlskraberen. I denne Kultur findes et andet Skraberedskab, ogsaa Blokredskab, men betydelig mindre, det er den saakaldte Kølskraber, et næsten yndefuldt lille Redskab, det er fremstillet af en ganske lille Blok, hvoraf er slaaet ganske smaa Flækker fra Blokkens ene Ende, medens Resten faar Form af et Haandtag, og vi har Haandtags-Blokken; den forekommer kun i den ældste Stenalder, og Fundet af disse siger os straks, at vi her staar over for en meget gammel Kultur. Et andet Redskab, som findes i størst Tal i Kulturlaget, er Pilen (Fig. 1). Disse fremstilles af Flækker; Pilene i denne Kultur er kraftige og ret grove, de er i Modsætning til den senere Periodes Tværpile mere skraaæggede; de forekommer i flere Former: skævtrekantet, lancetformet, rektangulære, skævægget til retægget Tværpil. Skal man nu

bestemme, hvilken Type af Redskaber eller deres Brug der fremkommer ved en Udgravning fra en saa gammel Kultur, nytter det ikke at have en alt for indviklet Teori om, hvad dette eller hint Redskab har været brugt til; man maa sætte sig i Stenaldermandens Sted og spørge sig selv: Hvad vilde

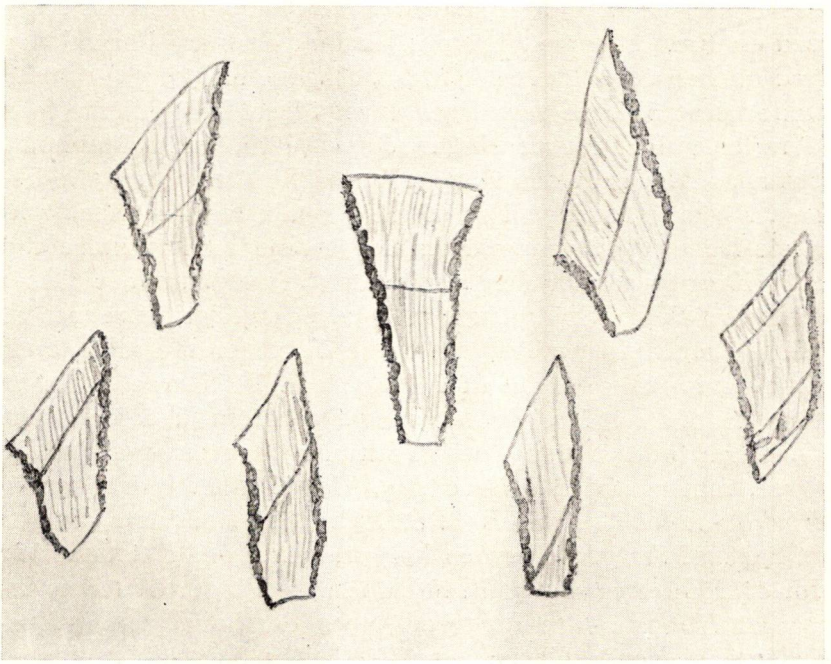

Fig. 1. Skævæggede Tværpile af forskellige Former.

du nu gøre, hvis du stod uden noget Vaaben til at forsvare dig med? Man vilde selvfølgelig tage det første det bedste, man traf paa, en Sten eller en Gren, og dermed staar vi netop ved Kærnen til al Kultur, Stenaldermanden maatte først og fremmest have Vaaben til at dræbe med, til Jagt eller Forsvar. Her er allerede nævnt Pilen, der er et stort Fremskridt; Køllen, en Sten paa Enden af et Skaft, har sikkert været Fortidsmenneskets første store Opfindelse; derefter fandt man paa at tildanne Stenen, og hertil var Flinten godt egnet; der fremkom skarpe Kanter eller Spidser, som gjorde Virknin-

gen endnu mere effektiv. Stenaldermanden maatte dog, som Nutidens Haandværkere, have Værktøj: Redskaber til at hugge, skære og skrabe med. Det første Redskab er Hammeren, den er en almindelig, knapt haandstor Granitsten, der laa godt i Haanden; paa Stenens fremspringende Partier ses Sporene af Slagene paa Stenens ellers glatte Overflade. Hugredskabet, Øksen, er en naturlig, langagtig Flintkerne, der ved en Række grove Afslagninger faar en mer eller mindre god Form med to hvælvede Sider. Slagene er ført i Forbandt, saaledes at Siderne faar ligesom en Siksaklinie; denne faar derefter en let Retouchering med smaa lette Slag af Hammerstenen, saaledes at den skarpe Kant ikke skal skære Bindingen. Æggen dannes ved en større Afspaltning i Kernens tykkeste Ende, hvorved der fremkom en mer eller mindre god Æg. Kærneøksen er den almindeligst forekommende Økse; en anden Form, Spidsøksen, maa hovedsageligt henregnes til Slag- eller Spidsvaaben, en tredie Form er Mejselen eller Smaløksen, alle dannet af Flintkærner. En fjerde Form er Skiveøksen, der forekommer meget sparsomt i denne Periode; den fandtes kun i eet Eksemplar; den er en fortrinlig Økse, med en bred og god Æg. Blandt Skæreredskaber er Flække- eller Spaankniven et fortrinligt Redskab; ofte er et Parti af Ryggen eller den hele tildannet ved Retouchering for at ikke dens skarpe Kant skal saare Fingeren under Arbejdet. Et Par andre Skæreredskaber, der hovedsagelig forekommer i denne Periode, er Stiklerne; Kantstiklen er en Spaan med Tildannelse i Siderne, saaledes at dens skarpe Ende er den aktive Del; paa Midtstiklen er Enderne tildannet og Siden den aktive. Af Bor er der kun nogle ret spinkle Typer, tildannet af en Spaan eller en svær Flække; ligeledes er smaa Skraberedskaber tildannet af samme Materiale. I den efterfølgende Periode eller Kultur vil vi finde større og sværere Redskaber til førnævnte Brug, som ikke findes i denne Kultur. Af Ben og Hjortetak har her sikkert ogsaa været tildannet Redskaber i Lighed med andre Kulturer, men her paa Bopladsen findes desværre intet, kun enkelte Knoglerester lykkedes det at finde, og disse var ganske bløde som Gummi; dette skyldes, at Vandet her er kalkfattigt, og det

bløde Vand har da opløst al Kalken i Knoglerne; dette er saa meget kedeligere, som Knoglerne er det vigtigste Middel til at belyse Folkets Ernæring og Dyrelivet i Datiden. Spredt rundt i Kulturlaget laa endvidere en Mængde Skaller af Hasselnødder, der sikkert ogsaa har spillet en Rolle i Folkets Ernæring.

Denne Boplads, der hører til den østsjællandske Kystkultur, af hvilke der findes nogle Stykker paa Amager, og som nu ligger ca. 1 m under Havets Overflade, har sikkert kun været en Sommerplads. Folket kan saaledes godt siges at have været en Slags Landliggere; om Vinteren maa det formodes, at de har haft en lunere beliggende Boplads.

Om Maglemosen i det følgende Aartusinde har været beboet kan ikke med Sikkerhed konstateres; men da der i den nærmeste Omegn er fundet Redskaber fra denne Periode, maa det formodes, at Menneskene har strejfet Egnen eller Kysterne. Et Fund fra Sommeren 1943 kunde tyde herpaa; ved Gravning til et Pumpeværk ved Vedbæk Havn traf Arbejderne paa Tørvelag med skiftende Lag af Sand; i Tørvelaget fandtes Baglemmet af en Kronhjort sammen med to svære, brede Flækker samt en stor, afskaaret Sidegren af en Krondyrtak, en saakaldt Slagstok; alt tyder paa, at der her er holdt Rast af Stenalderjægere. Ved Undersøgelse af Tørven, hvori Fundet laa, fandtes der Blade og Nødder af Hassel, Blade og Træ af Birk, Ask og Poppel og Rester af Eg med Agern. I den følgende Periode, den tidlig atlantiske Tid, har Egnen ved vore Kyster muligt været beboet; meget kunde tyde herpaa, idet der i Ertebøllekulturens Bopladser i Maglemosen forekommer Ting, der lader formode, at disse er betydelig ældre end først antaget; dette kan dog ikke paa nærværende Tidspunkt afgøres, før Nationalmuseet har afsluttet sine Undersøgelser paa Egnen.

Vi gaar nu igen et Aartusind frem til Tiden mellem ca. 5000 til 3000 f. Chr.; i Mellemtiden er dog meget forandret; det synes godtgjort, at der har været vekslende Stigen og Sænkning af Havets Overflade, eller maaske rettere af Landet; man mener med Sikkerhed at kunne spore tre saadanne Niveauforandringer, indtil den sidste store Sænkning (Lito-

rina-Sænkningen, benævnt efter den lille Strandsnegl litorina litorea), der nu, sammen med det friske, saltholdige Havvand, holdt sit Indtog i vore Farvande og fremkaldte talrige Fjordindskæringer langs Landets Kyster. Landet har nu i store Træk omtrent sit nuværende Udseende, men ogsaa kun omtrent; de forskellige Landsdele er stadig ved smalle Landstrækninger forbundet med hinanden, men Øresund og Bælterne er under stærk Udvikling. Vi er nu i den milde og fugtige atlantiske Tid. Sagkundskaben er, efter at der er fundet stadig mere sikre Metoder til Datering af de arkæologiske Perioder, mest tilbøjelig til at antage, at denne Periode maaske er betydelig yngre end først antaget. Ertebølle-Tiden regnede man i tidligere Tid til at ligge mellem 8000 til 6000 f. Chr., og nu er man altsaa tilbøjelig til at mene, at den maaske er betydelig yngre. Spørgsmaalet maa saaledes endnu siges at være lidt svævende, men vil sikkert i de kommende Aar finde sin Løsning.

Tænker vi os nu staaende ved Vedbæk en Dag i atlantisk Tid en smuk, varm Sommerdag og seende ud over Maglemosen, vil vi se den blaanende Fjord strække sig langt over mod Nyvang og Folehave Skov, omgivet af den aabne, lyse Egeskov med Underskov af Hassel og Tjørn, med en frodig Vrimmel af lave Buske og Planter. Skoven og de aabne Pladser og Engdrag er fulde af Vildt og Fjorden af Snegle, Muslinger og Fisk, et sandt Eldorado for Naturfolk, og herude vader Kvinder og Børn rundt i det lave Vand efter Snegle, Muslinger og andet spiseligt; midt i Fjorden sejler nogle Mænd rundt i en Baad, dannet af en udhulet Egestamme, og et Sted glammer en Hund fra en Boplads. Men ikke alt er Idyl; med den lune Sommervind, der stryger hen over Fjorden, kommer Dufte, der ikke just minder om Violer, fra de mange Bopladser rundt om Fjorden.

Ertebølle-Kulturen langs Maglemosen.

Vi maa nu med Nutidens Øjne betragte Bopladserne langs med Maglemosen og denne Del af Søllerød Kommune. Vi begynder vor Vandring ved Vedbæk, ved Øresundskysten, lidt Nord for Stationsvej, helt ude ved Kysten paa det Areal,

der ligger mellem Strandvej 416 og 420; her træffes Flintaffaldet i Sandet ude ved Kysten og i Havejorden, hvor der er fundet flere Stykker Oldsager; ved Affaldsstykkerne i Jordoverfladen sporer man oftest Kulturlaget i den dyrkede Jord, medens man maa søge Muldvarpens Hjælp paa Grønsvær og uopdyrket Jord. Muldvarpen graver gennem alle Jordlag, og Jordens Indhold af mindre Sten kommer da ofte med op i Skuddene, og ved at undersøge disse kan man da spore Kulturlaget og Bopladsen.

Gaar man ad en af Vejene Larsensvej eller Marievej i Vedbæk, vil man se, hvorledes Terrænet stiger op mod Strandvejen; her findes nemlig Rester af en Klitryg, der løber parallelt med Strandvejen; den ses bedst til venstre for Strandvejen fra Marievej til Stationsvej, hvor Villaerne ligger temmelig højt.

Vestgrænsen for Bopladsen, Vedbæk By, gaar fra førstnævnte Sted, Nord for Stationsvej, forbi den lille Dam i Hedetofts Have, skraat over Terrænet ned til Stationspladsen ved Vedbækhus, herfra skraat over Byen mod Sydøst til Thomsens Gartneri og Engvej, herfra følger den endelig Klitryggen mod Nord. I Læ af denne, der antagelig fra omkring Fastlandstiden og maaske før har sendt sit fine Sand ind over Maglemosen, helt op gennem historisk Tid, har Stenalderfolket boet, og her finder vi nu deres Efterladenskaber i Form af Redskaber, Flintaffald og Knogler, ofte sammenkittet af det jernholdige Sand. Oldsagsformerne er i Hovedsagen de samme som i den ældste Boplads fra Kystkulturen, men man vil snart se, at Redskaberne her ligesom er mere velformede og udviklede. Typerne er nogenlunde de samme paa alle de andre Bopladser, men kan dog skifte lidt, hvad Teknik og Dygtighed angaar. Affaldet er selvfølgeligt ogsaa her Spaaner og Flækker; disse kan dog variere betydeligt, det er ikke alle, der har kunnet slaa en lang og god Flække; et Fund af Flækker ved Dybdegravning paa Engvej viste nogle smukke, store og kraftige Flækker. Knuder, der er Rester af Spaanblokke, er fra et Sted paa Larsensvej usædvanlig velformede, maaske brugtes Knuderne som et Slags Kasteskyts; de har sikkert været et meget effektivt

Vaaben. Af Økser er Kærneøksen fundet i flere gode Eksemplarer; de synes endnu at være den mest forekommende Økse i Vedbæk. Skiveøksen findes herfra i to Former, den almindelig forekommende og en lille, fin Type, der findes i Overtal i en anden af Maglemosens Bopladser. Et Par

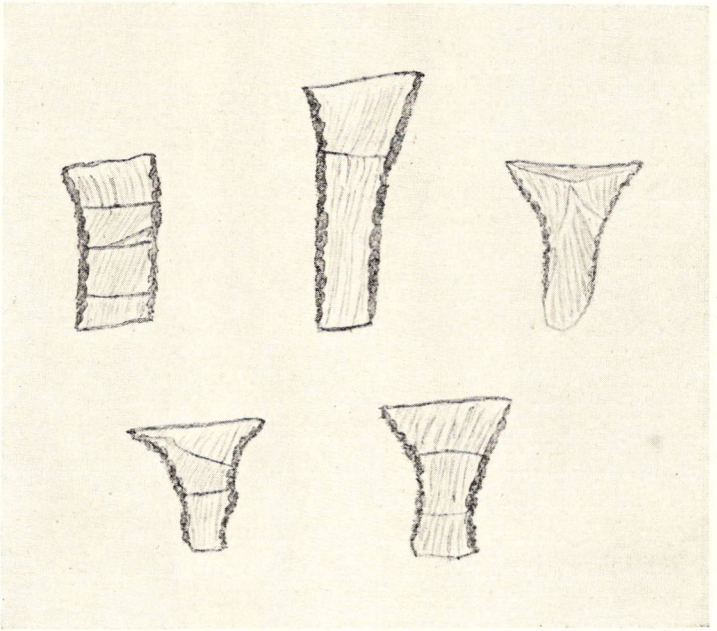

Fig. 2. Tværpile fra Ærtebøllekulturen. Bøgebakken.

andre Kærneredskaber forekommer i denne Plads, Spidsøksen og Smaløksen eller Mejslen. Til Spidsøkser hører maaske to mærkelige slanke Spidsvaaben, der fandtes ved Stationsvej, disse er trekantede og spidse. Desuden er der Kærneboret eller Tykboret. Af Smaaredskaber findes i denne Kultur Flækkeknive, Flækkeskrabere og Flækkebor, Skrabere af baade Spaaner og Skiver og først og fremmest Pile, Tværpilen, der er baade mindre og finere end i foregaaende Kultur (Fig. 2), ligesom de nu er helt retæggede; ganske vist findes der Former imellem, der er mere eller mindre skæv-

æggede; men dette beror paa en Tilfældighed og paa, hvorledes man har overhugget Flækken.

Nogen egentlig Undersøgelse af Kulturlaget i Vedbæk kan ikke lade sig gøre, men det har dog været muligt at faa et beskedent Indblik i, hvad det indeholder. Ved Havearbejder i 1924 fandt jeg, dels paa Overfladen og dels ved enkelte Dybdegravninger, en Del Oldsager, og senere ved Kabelnedlægning i 1943 fandtes ved Kloakarbejde i selve Strandvejen, ca. 1 Meter under Vejbanen, et tyndt Kulturlag, og i dette fandtes et Lag af Skaller, indeholdende Strandsnegle, Blaamuslinger og Hjertemuslinger, blandet med Fiskeben og Dyreknogler af Krondyr, Raadyr og Vildsvin. Laget er en saakaldt Maaltidsbunke, men af en større Udtrækning; den fulgtes paa en Strækning af 15 Meter; nogle enkelte Stykker Oldsager fandtes i Laget, de bærer et ret gammelt og primitivt Præg.

Bøgebakken.

Paa Henriksholms Marker, Vest for Vedbæk Station, ligger den største af alle Bopladserne langs Maglemosen; paa Bakkesiden eller Hældet mod Syd strækker den sig næsten 300 Meter fra Stationen mod Vest. Bopladsen opdagedes i 1924, og samme Aar blev den undersøgt af Nationalmuseet, der foretog en større Gravning under Ledelse af Dr. phil. Gudmund Hatt med et overordentlig godt Resultat. I Aarenes Løb har jeg foretaget flere Udgravninger, der sammen med Overfladefundene beløber sig til godt 1100 Numre. Affaldet ligger her saa tæt paa Markens Overflade, at det risler og rasler mellem Harvetænderne, og paa Afstand faar Jorden et ejendommeligt blakket Udseende. Kulturlaget ligger i en Tykkelse fra 0,35 til 1,65 Meter, i Flyvesandslaget over mod Stationen endog over 2 Meter; dette er dog ikke det oprindelige Lags Mægtighed; mange Aarsager har medvirket til Dannelse af dette tykke Lag; foruden Vejr og Vind er Markredskaberne det, der har medvirket mest til Bakkens Udjævning, idet de i Forbindelse med Tyngdeloven har udjævnet Bakketoppen og det øverste af Kulturlaget og dermed dækket det nederste Lag, saaledes at man ofte kan finde

Ting dybt nede i Kulturlaget, som stammer fra langt yngre Tid. Et Eksempel paa Naturens Medvirkning til Udjævning af Terrænet fandt vi ved Udgravningen i 1924; her fandtes dybt i det uberørte Kulturlag et meget kraftigt Regnspor fra et stærkt Regnskyl, der kunde følges et Par Meter, og som havde skyllet Mængder af Sand ned fra Bakken.

Naar man med Graveskeen begynder en Fingravning i Bopladsen, maa man væbne sig med Taalmodighed. Der afstikkes paa det Sted, hvor man mener, det giver bedst Udbytte, en Grøft paa en Meters Bredde, og nu begynder man med Graveskeen at grave Jorden omhyggeligt igennem i Lag paa ca. 10 cm; alt Flintaffald optælles efter dets Art; en Gang imellem kommer der et Lyspunkt, naar der dukker et Redskab frem af Jorden, hvor det i Aartusinder har ligget gemt; er det for Eksempel en Hjortetak eller et Benredskab, maa Staalspartelen og Penselen i Brug, den tykke Stamme kan meget sjældent tages hel op, men skilles i mange Stykker. Den maa derfor tages op i mindre Partier, der forsigtigt rulles ind i fugtigt Avispapir og overhældes med Glycerin. Faar man den hjem, lægges Stykkerne i varmt Vand, herved løsnes den vedhængende Jord, og man kan eventuelt forsigtigt børste Brudstykkerne med en blød Pensel. Stykkerne skal herefter tørres, og naar de har naaet en ganske bestemt Tørhedsgrad, maa de lægges i en Konserveringsvædske, enten for de større Stykkers Vedkommende i en Blanding af Fernis og Petroleum, eller pensles med en Celluloidopløsning. Herefter kan man begynde Samlingen af hele Stykket, ofte et enormt Puslespil af smaa Stykker; en enkelt Krondyrtak, for Eksempel, samlede jeg af ialt 167 Stykker. Ofte er det kun Barken, der har holdt sig, medens det indre kun er Smuld; der maa i saa Fald sættes en Jerntraad igennem Stammen og Hulrummet udfyldes med Gibs; eventuelt manglende Stykker maa modelleres i Gibs og males; endelig overstryges Stykket med Celluloidopløsningen, og Stykket er færdig til at nummereres og katalogiseres og kan endelig indlægges i Samlingen. Sager af Flint og Sten er det ulige lettere at konservere; her kræves kun en Rensning med Vand og Sæbe, saa er de i Orden.

Størstedelen af de fundne Oldsager er selvfølgelig Stenoldsager; her forekommer først og fremmest de samme Former, som er nævnt ved Vedbæk: Kærneredskaber, Kærneøksen, Smaløksen og Spidsøksen samt Tykboret. Et Par andre Økseformer, der muligt er fra Periodens Slutning, er Trindøksen, der af nogle opfattes som en Efterligning af Benøksen, tildannet af et kraftigt Mellemfodsben, samt Limhamn-Typen, efter Limhamn i Skaane, hvor Formen er særlig kendt. Begge Former er af blødere Stenarter, som Sandsten, Basalt og Diabas og er foruden Benredskaber de eneste slebne Redskaber, der findes i denne Periode. Rester af Slibesten findes ligeledes i Kulturlaget, de bestaar af en finkornet Sandsten. En Økseform, der forekommer her i temmelig stort Tal, er Skiveøksen, dog synes det ikke i Overtal, som det kunde ventes; Dr. Therkel Mathiassen mener derfor, at det vil vise sig ved en grundig Undersøgelse, at Bopladsen er betydelig ældre end først antaget.

Andre Redskaber herfra er — foruden de almindeligt forekommende — Hammersten, Knusesten og Flintkugler; de første er ved Slag formet mer eller mindre regelmæssigt kugleformet; ligeledes Flintkuglerne, der er Knuder, som ved Slag med Hammerstenen er tildannet som Kugler; hvad disse er brugt til er vist ikke helt sikkert afgjort, muligt har de været brugt som Kastekugler. Skraberedskaber af Skiver, Spaaner, Flækker og Boreredskaber af samme Materiale, er de mest almindeligt forekommende Former samt forskellige Skæreredskaber.

Ben og Hjortetak er, som alt nævnt, meget daarligt bevaret i selve Kulturlaget, skal man søge disse, maa man ud i de dybere Lag, som for Eksempel i Tørven neden for Bopladsen; her er som Regel Knogler og andet Affald kastet ud.

Langs Sydranden af Bopladsen strækker sig en smal Vig ind fra den vestre Del af Maglemosen; her er Tørvelaget indtil 2 Meter paa det dybeste. Ved en Gravning i denne Del, mellem Bopladsen og den ovenfor liggende brede Tange, der fra Vedbæk strækker sig nogle Hundrede Meter ud i Maglemosen, kom en Mængde Knogler og Hjortetak-Materiale frem, og mellem dette ogsaa enkelte Redskaber. Øst for den blinde

Vej over mod Stationen, hvor jeg lagde nogle Prøvegrøfter, var Materialet tilsyneladende mere talrigt, men var her dækket af over 2 Meter Flyvesand. Redskaberne er forskelligartede, nogle store og kraftige Krondyrtakker har alle Sidegrene afskaaret med Undtagelse af den store Øjegren, der er bevaret; herved er den omdannet til en udmærket Hakke, der vel har været brugt til Ler og Løsning af Muslinger eller andet; at de har været benyttet ses tydeligt paa det stærke Slid, Hakkespidsen udviste paa enkelte Eksemplarer. Et Stykke er ret ejendommeligt, idet der er udskaaret en Trekant ved Roden af Takken, ligesom Rosenkransen er fjernet. De afskaarne Sidegrene fandtes i stort Tal rundt i Laget; de har ligeledes været brugt som Redskaber, de fleste som Slagstokke ved Tilvirkning af finere Redskaber, det ses paa de opstødte Spidser, og af og til er en lille Flis sprunget fra under Arbejdet; andre har været brugt som Glattere, og atter andre har en stærkere Tilspidsning, som en Slags større Prene, til Arbejde i Skind eller lignende. Et særligt ejendommeligt Stykke er tildannet af en tyk, kort Sidegren, glatskrabet og stærkt tilspidset og med paabegyndt Boringer fra Siderne, saaledes at Stykket faar Lighed med et Fuglehoved; det har sikkert været tænkt som en Spidsøkse. Af Krondyrtak fandtes ligeledes to Økser, den ene med en hel Gennemboring, den anden med en paabegyndt, samt et Nakkestykke af en større og kraftigere Økse. Et Stykke formodes ligeledes at være en Økse; det var en meget stor Stamme, kløvet ved Skæring fra Siderne; andre Stammestykker viste ligeledes Tegn paa Kløvning ved Skæring. Afskæring af Sidegrene og Overhugning af Stammer har været foretaget enten ved at skære eller hugge for med Flintredskaber for derefter ved et Slag med Hammerstenen at slaa Grenen over. Et Fund belyser Fremgangsmaaden: i Tørven neden for Bopladsens vestre Del fandtes en Krondyrtak liggende over en skarp Kant af en Sten. Stammen var paa dette Sted hugget for med Økse, ved Siden laa en stor Hammersten og en Kærneøkse samt en Skiveøkse, ialt et lille Glimt fra Hverdagslivet i den fjerne Tid ved Vedbæk Maglemose; hvorfor forlod Stenaldermanden Arbejdet, og hvorfor blev det aldrig udført? Blev han et Offer for

et fjendtligt Overfald, eller forlod han det kun for siden at glemme, hvad han havde begyndt paa? Ingen kan besvare det, og det vil evigt blive en Gaade. Det smukkeste Redskab, der er fundet i Bøgebakken, er et Køllehoved (Fig. 3), der er tildannet af Rodenden af en meget svær Krondyrtak, glatskrabet overalt; man ser tydeligt Sporene efter Flækken, der er benyttet; hele Stykket er ornamenteret med et Mønster af brede Baand med Krydsskravering og midt i Stykket er et stort Skafthul. Ved Nationalmuseets Undersøgelse i 1924 gjorde vi

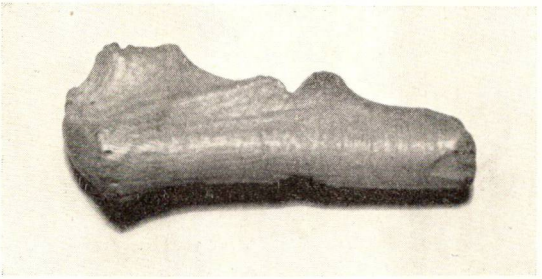

Fig. 3. Ornamenteret Køllehoved.

ogsaa et smukt Fund af Hjortetak; vi havde afsluttet Gravningen af en Prøvegrøft, Dr. Gudmund Hatt mente ikke, Laget gik dybere; men nysgerrig, som jeg er, tog jeg med Skovlen et Stik ned i Bunden, og blottede derved en meget smuk Dolk af Raadyrtak; Sidegrenen var fjernet, og det øvrige af Takken skrabet og skarpt tilspidset.

I Laget fandtes desuden en Mængde af forskellige Dyreknogler; disse var næsten alle knuste eller marvspaltede for at udsuge Marven, der aabenbart har været Stenaldermandens særlige Delikatesse, sjældent var Knoglerne blot nogenlunde hele. Af disse blev der ligeledes tilvirket Redskaber; det mest benyttede Knoglemateriale var Hjortens Mellemfodsben, der er af en særlig haard Kvalitet og særlig godt egnet til Slibning. Af dette Materiale tilvirkedes Økser, Mejsler og Prene. Fra Bøgebakken fandtes to runde Prene, den ene med to Ringe skaaret omkring Midten; en tredie er kort, svær og bred oval i Gennemsnit; desuden fandtes en Spydspids

eller Lyster (Fig. 4). Af Krondyrets Albueben fandtes en kort, kraftig Dolk, af Rørknogle et Stykke, der antageligt har hørt til et Smykke; et andet har udskaaret to Spidser og har været en saakaldt Senetrækker, til at spalte eller trække Dyresener til Bevikling; et Mellemfodsben af Raadyr var omhyggelig kløvet ved Skæring fra begge Sider. Et Minde om en mislyk-

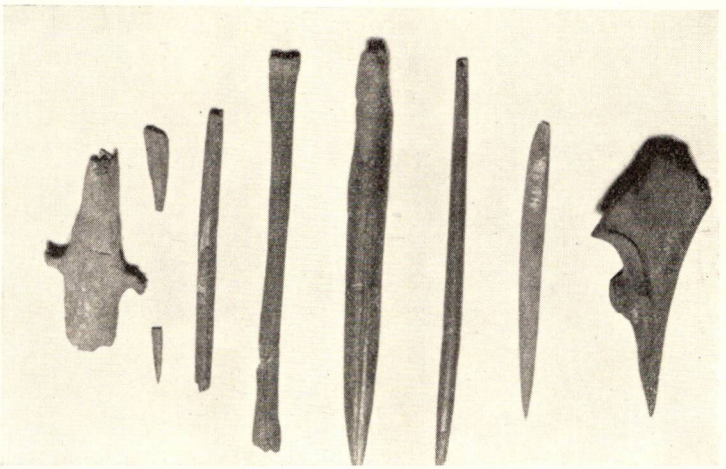

Fig. 4. Benredskaber fra Bøgebakken.

ket Jagt er et Skulderblad af Krondyr, i hvis øverste tynde Del der findes et lægt Saar efter en Flintpil eller et Spyd.

Dyreknoglerne har for Videnskaben en meget stor Betydning, idet de tjener til Belysning af Dyrelivet i Stenalderen. Af Arter, det lykkedes mig at bestemme, fandtes to Sælarter, Krondyr og Raadyr, Urokse, Elsdyr, Vildsvin, Ræv eller Hund, Bæver, Hermelin og Brud, samt to Musearter; en Tand stammer muligvis fra den europæiske Vildkat. Fugle- og Fiskeknogler forekom ogsaa i stort Tal; men disse formaar en Amatør ikke at bestemme; kun en enkelt Fiskeart lykkedes: i Tørven neden for Pladsen forekom adskillige Stykker af nogle mærkelige Næb eller klolignende trekantede Hornspidser, der ved nærmere Undersøgelse viste sig at være Rygpiggen af den lille graa Hajfisk, Pighajen.

Vi forlader nu Bøgebakken og rejser videre gennem Stenalderlandet. Langs Vestsiden i en blød Bue Nord om Bøgebakken strækker sig en lille Vig af Maglemosen op mod Henriksholms Hovedbygning. Ude i Vigen eller Bugten ligger en langstrakt Holm, hvor der fandtes Spor af Flintaffald, men ingen Redskaber; muligvis vil det ved en Undersøgelse vise sig at være en Boplads; sandsynligt er her en lille Sommerboplads. Paa Markerne syd for Henriksholm findes to langstrakte Bopladser; nogle Prøvegravninger foretaget her viste intet Kulturlag, men paa Overfladen findes rigeligt med Flintaffald, og nogle Redskaber herfra er: Skiveskrabere, Skiveøkser, Kærneøkser, Hammersten og tilhuggede Spaaner.

Havemark.

Den første Boplads er Havemark, navngivet efter Ejerens Markbetegnelse. Herfra foreligger Fund af Kærneøkser og Skiveøkser, Hammersten, Flækkepile og et Par Spaanredskaber samt nogle Skrabere. Det interessante ved Bopladsen her og den efterfølgende er, at Redskaberne er anderledes sikkert og fint udført; trods det, at det er samme Former og fra samme Periode, er her dog afgjort Forskel.

Kollsmark.

Den næste Boplads, Kollsmark, benævnt efter afdøde Forpagter Kolls paa Frederiksholm, ligger i Forlængelse af Havemark; maaske er begge een Boplads, men der synes dog at være en tydelig Adskillelse mellem dem. Fra Koldsmark foreligger Fund af Kærneøkse, Spidsøkse og Skiveøkse; denne sidste viser en usædvanlig Størrelse og Godhed i Formen. Endvidere fandtes en Trindøkse af et ret usædvanligt Materiale, nemlig Terkelskov-Kalk. Af andre Redskaber er Flækkespaltere og to Flintplanker, groft firkantet tilhugget, muligt til et Par yngre Stenalderøkser; desuden er her fundet flere andre Ting fra yngre Tid, hvilket kunde tyde paa, at den ældre og yngre Periode her er repræsenteret i samme Boplads som Bevis for den nyere Teori om, at de vekslende Kulturperioder i længere Tid gik Side om Side; dette maa ogsaa

synes ret rimeligt; det vilde synes underligt, om en ældre, gammel Kultur pludseligt skulde forsvinde, fordi en ny opstod.

Frederiksholms Vænger.

De næste Bopladser er ret smaa Pletter, der ligger nær sammen helt ude i Frederiksholms Vænger eller Lukker, ret Syd for Schack Schackenborgs Villa. Disse har jeg endnu ikke faaet undersøgt, men haaber, det skal lykkes mig med Tiden; dog har jeg her fundet flere Redskaber foruden Flintaffald; dette kan jeg udelukkende takke de smaa sorte underjordiske Muldvarper for. Disse Gartnerens og Landmandens svorne Fjender er Arkæologens bedste Forbundsfæller; de borer og graver gennem Jordlagene, og herved kommer baade Smaaredskaber og Flintaffald med op i deres Skud. Paa den første af Bopladserne er fundet en smukt formet Skraber, et Par Pile og nogle Spaaner med Retouche samt Nakkepartiet af en stor Trindøkse. Et godt Stykke ude i Mosen findes en lille rund Sandholm; i Kanten mellem Sand og Tørv findes i Muldvarpeskudene store Mængder af Strandsnegle og Hjertemuslinger, et tydeligt Bevis for, at denne har været en lille Ø i Stenalderfjorden. Her er megen Flint; men af Redskaber findes herfra kun et Par Pile. Lidt Vest herfor, paa Spidsen af en Landtange, der skyder sig ud i det gamle Fjordterræn, ligger en tredje Boplads, der har en betydelig større Udstrækning end de øvrige; ogsaa fra denne findes nogle Redskaber: foruden Pile, Kærneøkse og Skiveøkse, Skrabere og nogle bearbejdede Flintstykker.

Augustesens Plads.

Nogle Hundrede Meter mod Vest finder vi endnu en Plads; den begynder i Kolds Indelukke, gaar over Gartner Augustesens Have og over Grænsen mellem Københavns og Frederiksborg Amter, lidt ind i Gartner Karl Petersens Have. Heller ikke her er noget virkeligt Kulturlag at spore; men i en lille Gravning i Frederiksholms Indelukke lykkedes det at finde et tyndt Kulturlag; heri fandtes en Kærneøkse og en Spaankniv samt en Tværpil.

Magleholm.

Lidt syd for Gartner Karl Petersens Ejendom, midt i det aabne Moseterræn, ligger en temmelig stor, langstrakt Holm, den første i en Række, der i en svag Bue løber i Retningen Øst til Vest. I Stenalderen har den været en Ø i Fjorden, omgivet af temmelig dybt Vand til alle Sider.

I Aaret 1937 foretog jeg en større Undersøgelse paa Magleholm, som jeg har kaldt den efter den lille Landejendom, hvorunder den dengang hørte. Holmen var bearbejdet med Fræser til Dyrkning af Lægeplanter; herved kom der en Del Flintaffald op i Overjorden, hvorfor Gartner Hammerich sendte mig Besked herom og tillod mig en Undersøgelse af Holmen. Bopladsen er beliggende paa Holmens Sydside. Undersøgelsen gav et udmærket Resultat, ialt 252 Numre af Oldsager foruden det rent videnskabelige. Formerne er de sædvanligt forekommende i denne Kultur: Skiveøkser, Kærneøkser, Trindøkser, Tværpile, Skive- og Kærnebor m. m. Noget usædvanligt var der dog over Magleholm-Pladsen: først og fremmest er Skiveøkserne mærkelige, de er for det første i stort Overtal, dernæst er de for en stor Del ganske smaa og fine, næsten elegante; de findes egentlig her i tre Typer, den almindelig forekommende, en langagtig, grov Form og den lille elegante, maaske er det kun tilfældigt og ikke nogen bevidst Formændring, men nægtes kan det ikke, at det ser ud som tre forskellige Typer. Endvidere er der Skiveborene, af disse forekom et enkelt Eksemplar af rent ud kolossal Størrelse, det maalte ialt 205 mm i Længden mod normalt mellem 70 og 76 mm. Et tredie Stykke fortjener ogsaa at fremhæves, nemlig et langt, kileformet Flintstykke, tildannet af en meget svær Skive, sandsynligt et Spidsvaaben. Alt i alt har Sagerne her et meget udviklet og ungt Præg, og det skal sikkert vise sig ved sagkyndig Undersøgelse, at Bopladsen er nær op mod yngre Stenalder. Et Fund af en sleben Flintøkse direkte paa Overfladen af Kulturlaget synes at tyde herpaa. I en Prøvegrøft ud i Tørven mod Syd fandtes flere Lerkarskaar, noget, der ellers ikke er forekommet i de andre Bopladser. Skaarene var af almindelig grov og primitiv Art, uden nogen Ornamentik. Ved Slutningen af den samme Grøft,

et Stykke ud i Mosen, fandtes en Mængde Træ, mest Eg og Hassel, en lang tynd Hasselgren viste Spor af at være hugget med Økse; Snittene stod endnu rene og skarpe i Stangens Rodende. Samme Sted stødte jeg paa en tilhugget Egeplanke, der laa med Retning udad mod Mosen; den havde en Længde af 2,25 Meter; ved dens yderste Ende fandtes en tilspidset Egepæl, der sad eller laa i stærk skraa Stilling; der kan næppe være Tvivl om, at dette har været en Landgangsbro med Fortøjningspæl, hvilket yderligere blev bekræftet af Dr. Therkel Mathiassen fra Nationalmuseet, der selv havde et tilsvarende Fund fra en Mose. Et Bevis for Tørvedannelsen og Plantevækstens Udstrækning i denne Periode giver Fundet ogsaa, idet Kystlinien paa dette Tidspunkt har strakt sig over 15 Meter længere ud end Kulturlagets Grænse; Bunden paa det sidste Stykke har da været saa blød, at man har været nødt til at lægge en Bro ud, hvor man har kunnet lægge til med de primitive Baade.

I den første Prøvegrøft paa Holmens Sydside stødte jeg paa en ejendommelig Grøft eller lignende; Undergrunden faldt pludselig ganske umotiveret stejlt nedad for atter, ca. halvanden Meter længere fremme, at stige igen; der kunde næppe være Tvivl om, at det var en meget gammel Gravning; men hvad kunde det være?. Det var med en vis Spænding, jeg gik i Gang med en grundig Undersøgelse af Forholdet; maaske var det en gravet Gang til en Hytte eller Hule; man ved jo endnu ikke noget om, hvorledes man boede i den ældre Stenalder. Maaske havde jeg her for første Gang truffet paa en saadan, maaske havde de boet i Vinterhuse i Lighed med Grønlændernes. Var det saadan, havde jeg for første Gang i Historien fundet Beviset. Men mine gyldne Drømme skulde snart briste; paa den fræsede Overflade kunde jeg følge det svage Spor af en Grøft tværs over Terrænet. For at komme til Klarhed over dens Forløb tog jeg med nogle Meters Mellemrum nogle Prøvegravninger, og da jeg naaede til Ende hermed, ud for en gammel forblæst Tjørn, stødte Spaden mod noget Glas, der desværre knustes; det viste sig at være to Flasker af en Form, der kendes fra Tiden omkring 1700. Ved Siden laa en Jærnkile af den Slags, der bruges til Brænde-

kløvning; havde det været en Gang til en Jordhytte, maatte jeg være stødt paa en større Udvidelse; dette skete ikke, og jeg maatte opgive min Teori om Hytten. Men hvad kunde da denne Gravning være? Skelgrøft kunde det ikke være, og endnu mindre en gammel Afvandingsgrøft. Ved Hjælp af Flaskerne havde jeg saa nogenlunde kunnet datere den, og i Følge Danmarkshistorien var det jo netop omkring Svenskekrigens Tid; det kunde vel da tænkes, at det var en gammel Skyttegrav fra Svenskekrigens Tid; men desværre er her ikke fundet noget, et Stykke Vaaben eller blot en Knap eller lignende, der kan bevise Teoriens Rigtighed; andet end en Teori kan det derfor ikke blive.

Holmen er meget stenet under den tørveagtige Jord. Stenene laa saa tæt som i en Stendynge; Oldsager og Flint laa tæt imellem dem. Jorden har været opdyrket nogle Aar, nu ligger den igen godt gemt under Græsset og den vilde Flora; kun den gamle vindhærgede Tjørn staar som en enlig Skildvagt ved Bopladsen, hvor Stenaldermanden i en fjern Fortid levede og virkede, og hvor han efter Dagens Jagter landede med sin primitive Baad og fortøjede den ved Landgangsbroen. Maatte den endnu langt ud i Fremtiden faa Lov at blive liggende i Fred derude i den aabne Mose, mens det danske Vejr, vekslende mellem blidt og barsk, stryger hen over dens Flade.

Længere end til Mathildevejen er der endnu ikke fundet Bopladser, men Mulighed herfor er der. Den næste Boplads efter Magleholm findes i Magleholms Have. Hvor stor eller righoldig denne er, kan desværre ikke siges; der er kun iagttaget Flintaffald paa Marken op mod Ejendommen, og ved Havearbejde fandtes Flint og Knogler af Vildsvin og Krondyr; noget Kulturlag er her ikke at finde. Maaske stammer Sporene fra tilfældige og kortvarige Ophold paa Stedet.

Maglemose Sydside Nr. 5.

I Aaret 1930 blev Maglemosevejen anlagt ud gennem Maglemoseterrænet fra Vedbæk til Sandbjergvejen ved Nyvang. Ud for Maglemosegaarden gennemgravedes en lille, rund Sandbanke, hvorpaa der fandtes en Boplads. Jeg fulgte ved denne Lejlighed ligesom andre Steder, hvor et større Jordarbejde ud-

førtes, Arbejdet og undersøgte den udkørte Fyld, saa godt som det lod sig gøre og min Tid tillod det. Undersøgelsen foregik derfor i Kulde, Regn og Blæst, i Maaneskin og ved Lommelygte, men det lykkedes mig dog at faa indsamlet en nogenlunde god Repræsentation af Bopladsens Redskaber, selv om Mængden deraf ikke var stor, ialt 50 Numre. Heraf bl. a. Kærneøkser, Skiveøkser, Skrabere, Flækkeknive, Bor, Flækkesave, Hammersten, Spaanskraber, Flækkeskraber, Flækkepile og de sædvanlige Affaldsstykker i rigelig Mængde samt Knuder og Blokke. Noget særlig godt Resultat kan et saadan Fund ikke give; der synes ikke at være noget synligt Kulturlag, og efter Beliggenheden maa det vel antages, at det kun har været en Sommerboplads. Størstedelen af Oldsagerne ligger sikkert endnu i Fylden under Maglemosevejen.

Oppermanns Plads.

Øst for Maglemosegaarden over mod Trørød Hegn ligger en anden Boplads. Hovedpunktet i Bopladsen er en lille, lav, rund Banke, der ligger ret markeret paa den lange bugtede Skraaning, som kranser Maglemosens lave Terræn og danner en større Vig eller Bugt, der skyder sig et Stykke ind i Trørød Hegn. Her er ingen Undersøgelse foretaget, kun Eftersøgning paa Overfladen. Bopladsen opdagedes for mange Aar siden af den daværende Ejer, Museumsdirektør Oppermann, der lod en af sine Folk grave et Prøvehul, som imidlertid ud over noget Flintaffald intet Resultat gav. Sagen var vistnok den, at det undersøgte var en fjernere Del af Bopladsen, hvor der intet Kulturlag fandtes. Fundene fra Pladsen er kun faa, ialt ca. 20 Stykker, nogle ret daarlige Skiveøkser, Kærneøkser, nogle Skrabere og Tværpile; dog vil jeg tro, at den centrale Del af Bopladsen ved en nærmere Undersøgelse skal vise sig at være ret righoldig. Jeg haaber derfor en Gang at skulle faa Lejlighed hertil.

Maglemosegaards Vænge.

Et Par Hundrede Meter længere mod Øst ligger en stor langagtig Holm midt i det lave Moseterræn. Paa en mindre

Del af Holmens Østside, delvis dækket af Tørven, findes en mindre, men righoldig Boplads. Ved en mindre Prøvegravning i Sommeren 1940 paa et Areal af 3 × 2 Meter fandtes ialt 32 Stykker af de almindeligt forekommende Former; men en større Undersøgelse vilde være ønskelig. I Tørven, nogle Meter fra Bopladsen, fandtes i Sommeren 1941 et baade mærkeligt og overordentlig sjældent Stykke Oldsag, maaske enestaaende i hele Europa, idet Ornamentik og Form giver det et saa fremmedartet Udseende, at det er vanskeligt at sige, hvorfra det stammer. Stykket er udført af Rensdyrtak og er en Kølle eller Hammer; den er overalt glatskrabet og tilhugget med skarpe Kanter, der er kærvede; langs Fladerne eller Siderne er skaaret længdeløbende Siksaklinier, og hvor disse ender i Hammerens Bane og Nakkeparti, er skaaret regelmæssige, ligesidede Trekanter, udfyldte med Tværstriber. Efter Pollenanalysen skal Hammeren stamme fra samme Periode som Bopladsen, den ældre Stenalder eller rettere Ertebøllekulturen; men Rensdyret levede ikke i Danmark i denne Tid, og Spørgsmaalet bliver da: Hvor stammer Materialet til Hammeren, Rensdyrtakken, fra? Dr. phil. Therkel Mathiassen opstiller tre Teorier: Stykket kan muligt stamme fra Rensdyrjægernes Tid, nogle Aartusinder før, og da være fundet af Ertebøllekulturens Folk og være kastet ud i den daværende Fjord. Som Støtte for denne Teori tjener, at Hammeren paa visse Steder er meget stærkt eroderet, noget der kunde tyde paa, at den har ligget meget længe paa Overfladen, udsat for Vind og Vejr. For det andet: Stykket kunde være importeret fra Norge eller Sverige, hvor Rensdyret har levet langt ned i Tiden og lever endnu i de nordlige Dele; eller for det tredie: det kunde være udført her i Landet af Rentak, importeret fra de før nævnte Lande. Hvad Formen angaar kunde Hammeren godt være fra Rensdyrjægernes Tid, da der kendes lignende Stykker fra tilsvarende Perioder i Mähren og Rusland; men trods alle Teorier er Fundet noget af en Gaade, der sikkert vanskeligt bliver løst. Fundet skyldes en Chauffør Villadsen i København, der havde deltaget i Udgravningerne i Aamosen. Villadsen kom en Dag ud i Mosen efter Tørv og fik oplyst, at der var fundet Oldsager i Tørven, bl. a. Hammeren,

der var købt af en Tørvearbejder for 9 Bajere. Ejermanden overlod da beredvillig Hammeren til Nationalmuseet, hvor den nu opbevares. Senere er her ved Tørveskæring fundet Oldsager, nogle Stykker har jeg erhvervet til Søllerød-Museet, nemlig en stor Økse af Krondyrtak (Fig. 5), glatskrabet og prydet med fine, indridsede Længdelinier. Mellemrummene var udfydt med Tværstreger, inddelt med en lille todelt Firkant, der giver Stykket et ret ejendommeligt Udseende, omtrent som sildebensvævet Stof. Endvidere fandtes en meget stor Grøn-

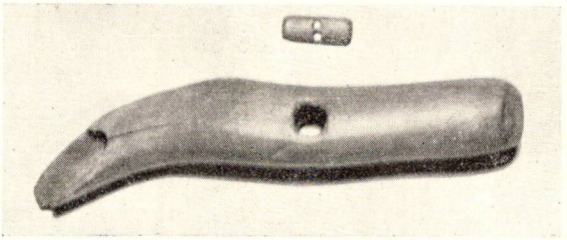

Fig. 5. Ornamenteret Økse af Krondyrtak.
Foroven: Benstykke fra et Smykke.

stens-Øksehammer samt en stor, meget smukt udført Trindøkse af Diabas. I en Tørv fandt en af Arbejderne et lille Benstykke, rektangulært og fladt med to smaa Huller paa Midten, sikkert et Mellemstykke til et Smykke af Rav eller gennemborede Dyretænder. Desværre er Nutidens mekaniserede Form for Tørveskæring lidet heldig for Oldsager, i Særdeleshed for smaa Sager som Smykker og lignende; mange værdifulde Ting gaar sikkert til Grunde eller bliver overset. Men heldigvis bliver meget reddet, da Folk ved Museernes Arbejde og Propaganda er blevet mere forstaaende for disse Funds Betydning.

Maglemose Sydside IV.

Lige indenfor Skovhegnet, ved Grænsen af Mosen og Maglemosegaards Skov, findes en lille Boplads; den syner ikke ret meget, men det er dog lykkedes dèr at finde nogle faa Stykker

Oldsager, der er smukke og velforarbejdet: Tværpile, Skiveøkse, Kærneøkse, Bor, nogle Skrabere og en Slibesten af fintkornet Sandsten. Skovstien løber tværs over Pladsen. Af Laget her er der fra gammel Tid opført et Skeldige. Følger man nu Stien langs Maglemoses Sydsides høje Skrænter, over Kælkebakken mod Kystbanen, findes der igen, hvor Nærumstien løber ned mod Maglemosen og Boldbanen, en ganske lille Boplads. Her er dog kun ret svage Spor af Kulturlag, der er lejret paa og omkring en bred, rundagtig Sandtange, der skyder sig ud i Terrænet. Ved Prøvegravninger er her fundet nogle Stykker af ret daarligt forarbejdet Oldsager af ret primitivt Præg; maaske er det et meget tidligt Trin af Ertebøllekulturen. Dette vil forhaabentlig en fremtidig Undersøgelse afgøre.

Holmene A og B.

Følger vi den gamle Kystlinie videre mod Øst, træffer vi den næste Boplads ved Kvarteret omkring Holmevej, eller rettere omkring og paa Holmen: to store Banker, der her skyder sig ud mod Nord fra den lange, smalle Bakkeryg, som løber ud fra Trørød Hegn. Naar jeg her skal fortælle om Holmene, er det egentlig at begynde med Begyndelsen, idet den første Boplads, jeg fandt og undersøgte paa Egnen, var Holmen B, der fandtes paa Læge Philipsens Ejendom. En Mand, jeg kendte godt, havde ved Gravning neden for Holmens Vestside fundet noget Flint, og da han vidste, at jeg interesserede mig for saadant, viste han mig Stykkerne, og til min Glæde viste det sig at være Flintaffald, hvor imellem der var en Skiveøkse, den første, jeg efter forgæves Søgen holdt i min Haand. Jeg fortalte Læge Philipsen om min Opdagelse, og han var straks lige saa interesseret som jeg, hvorfor vi kort Tid efter, i Efteraaret 1923, begyndte at gennemgrave Arealet. Noget egentligt Kulturlag var her ikke; det var antageligt ved Dyrkning blevet grundigt blandet med den stærkt lerede Jord; en Del af Kulturlaget var desuden dækket af Jorden fra Holmens Top, der ved Planering var fyldt ned over Siden.

Ved længere Tids energisk Gravning fik vi det meste af Arealet undersøgt; let var det ikke i den lerede Jord at finde Flinten, desuden skulde vi ogsaa grave en meget haard Gangsti op. Pladsens eneste, men usædvanlig gode Ildsted, fandtes ved Enden af denne Gang op til Hønsegaarden, der iøvrigt ogsaa maatte undersøges, til stor Fryd for Hønsene. Ved det stenlagte Ildsted, der maalte ca. 1 Meter i Tværmaal, laa en stor Sten med en noget affladet Top; det kunde derfor se ud, som om man med Hensigt havde lagt Ildstedet paa dette Sted for at kunne bruge Stenen til Sæde. Redskaberne i Holmefundet er alle gode og velformede, Flækkerne var store og temmelig brede; den største, en Rygflække, maalte ikke mindre end 18 cm i Længde; Kærneøkserne er store, lidt grove i Udførelsen, men med en god Æg; de trekantede Økser minder lidt om Magleholms og er usædvanlig fint udført. Ejendommeligt er Materialevalget; for Eksempel er én tildannet af en Skive fra en Flækkeblok. En Spidsøkse er af en meget elegant Form. Endvidere fandtes to Sandstens-Økser, én af den brede, flade Limhamntype samt en Øksehammer med Skafthul. En lille, langoval Kalksten var overalt glatskrabet med tydelige Skrabespor; omkring Midten var skaaret en Ring. Der fandtes ogsaa nogle Knive og Skrabere af Spaaner samt Flækkeskrabere med baade ind- og udbuet Æg. Pilene syntes lidt større end tilsvarende paa andre Bopladser. Mellem Fundene var ogsaa tre meget smukke Flækkeblokke; af én Blok kunde tydeligt skelnes eller findes de dertil hørende Flækker, én kunde tilpasses i sin Afspaltningsflade. Fra Holmefundet findes ialt 90 Numre, et ikke overvældende stort Resultat, men dog godt tilfredsstillende.

Paa Vestsiden af den anden runde Holm, hvor nu Konsul Lange har bygget sin Villa, ligger den anden af Holmenes Bopladser; den er ikke særlig stor i sin Udstrækning, men Undersøgelsen, der foretoges i Vinteren 1925, var særdeles vellykket. Kulturlaget, der paa det tykkeste Sted er 40 cm, var særdeles righoldigt paa Oldsager. Arbejdet var ret besværligt paa Grund af de mange smaa Risbøge, der stod mellem de gamle Træer, og Jorden var fuld af Trærødder. Ved Randen af Holmens Nordside foretog jeg en Prøvegravning

og stødte herved paa et mærkeligt Anlæg: paa den oprindelige Havbund eller -bred laa fire større Sten, tre i én Række og én alene sammen med et Par mindre Sten, hvorved der skabtes et Mellemrum som til en stor Træstamme. Mellem Stenene, uden for Mellemrummet, laa talrige, helt og halvt forkullede Hugspaaner, nogle med skarpe og rene Hugflader, desuden nogle tykke, mer eller mindre forkullede Egegrene, et ret gaadefuldt Anlæg; et Ildsted kan det ikke være, og den eneste Forklaring maa være den, at man her muligvis har udhulet en Egestamme til Baad. Teorien er jo den, at Sagkundskaben mener, at man har benyttet den Fremgangsmaade, at man ved Hjælp af Ilden har brændt eller svedet Stammens Indre og derefter med de primitive Økser har borthugget det forkullede Parti af Stammen, og dette tyder Anlæget her paa, men endnu findes der vistnok ikke noget Fund, der med Sikkerhed kan bevise Teoriens Rigtighed. Efter Undersøgelsen dækkedes Fundet til med Jord, saaledes at det senere kan undersøges. Mellem de to Holme, den yderste lille og den store, hvis Top næsten helt er bortgravet, findes en Svejning, ligesom en Dal mellem to Bjerge; her har formodentlig været et godt og behageligt Opholdssted, her fandtes alle Ildstederne, i grydeformede Gruber med den sædvanlige Stenlægning, der var stærkt ildskørnet. Diameteren er mellem 70 og 100 cm; i et Par af Ildstederne fandtes Lerkarskaar, der imidlertid kunde tyde paa, at Ildstederne var noget yngre end den øvrige Boplads; i samme Retning peger Fundet af en Pilespids af trekantet to-fliget Type, der fandtes i Nærheden af det ene Ildsted. I det ene Ildsted, øverst i Kullaget mellem Stenene, fandtes en lille, stærkt forrustet Jernklump, hvis Overside havde nogle Gruber i Lighed med Meteoriter, hvilket kunde tyde paa, at her en Gang var landet Resterne af en Jernmeteorit. Redskaberne er af samme Typer og Former som i de øvrige Bopladser, dog synes der at være en tydelig Forskel mellem Redskaberne herfra og fra Holmen A, idet de synes noget daarligere udført end i førstnævnte, noget, der er ret iøjnefaldende fra alle Pladserne ved Maglemosen. Det kunde synes, som om de var mer eller mindre dygtige paa de forskellige Pladser.

Skodsborg.

Bopladserne paa Holmene er de sidste langs Maglemosen, men følger vi Øresundskysten til Skodsborg Sanatorium, finder vi her en kort og bred Fjordindskæring, der strækker sig et Stykke ind i Dyrehaven til Skodsborgdammen. Ved Foden af Skodsborgbakken paa Sanatoriets Grund blev der for nogle Aar siden gravet ud til den nye kirurgiske Afdeling. Fylden herfra blev for en stor Del kørt ud i Dyrehaven paa Vejen over Mølleaaen, hvor det lod sig gøre at indsamle Flinten og eventuelle Redskaber. Disse var desværre meget faa, og alt Flint desuden meget vandslidt, hvilket viser, at det en længere Periode maa have ligget i Havstokken. Under saadanne Forhold er det yderst vanskeligt at bestemme Oldsagernes Art eller Type; dog lykkedes det at finde nogle Flækkepile, Skiveøkser, Bor og Skrabere. Muligvis har ikke hele Kulturlaget været under Vand. Helt op til Kystbanen sporedes i Muldvarpeskuddene noget Flintaffald, der ikke var vandslidt. De faa Stykker Oldsager, der fandtes, tyder paa, efter hvad deres daarlige eller medtagne Tilstand lader formode, at være af meget primitiv og gammel Form. Maaske træffes der her ogsaa, i Lighed med Vedbækpladsen, en Boplads fra Kystkulturen eller en anden tidlig Kultur.

Mølleaaen.

Gaar man gennem Chr. 9.'s Hegn, ad Kørom-Vejen til Svenskevejen og videre gennem Laagen, kommer man over en større, langstrakt Holm ned til Mølleaaen, her findes den sidste af Ertebøllekulturens Bopladser i Søllerød Kommune. Af Bopladsen er der nu ikke mere tilbage; den er bortkørt til Fyld eller Vejmateriale i Dyrehavens Veje; dog kan man endnu i dens Nærhed finde Flintaffald; kun en enkelt Flækkepil er fundet paa Pladsen.

Spredte Fund.

Bopladserne viser os kun Stenalderfolkets faste Bosteder, men ikke noget om dets Færden rundt i Egnen; dette maa ogsaa kunne eftervises ved dets efterladte eller tabte Red-

skaber. Der er iagttaget eller indsamlet ialt et halvt Hundrede Redskaber fra Søllerød Kommune; Størstedelen af disse er Skrabere, der imidlertid er meget usikre Beviser, da disse lige saa godt kan være fra yngre som fra ældre Stenalder. Sikrest er Pile og Økser, og de faa Fund af disse giver et ganske godt og sikkert Bevis for, at Stenaldermanden ogsaa vovede sig ind i det Indre af Landet paa sine Jagtture og ikke holdt sig til Kysten alene. Fra Jord i en Have ved Udvidelse af Gl. Holte Gade fandtes en Flækkepil, og fra Egnen omkring Trørødgaards Mose fandtes to Trindøkser, en lille Mejsel fra selve Mosen og et Par Hjortetaksøkser, nu i Nationalmuseet; disse maa sikkert henregnes til den samme Kulturperiode, men dog saa nær op til den yngre Stenalder, at de maaske er samtidige. Dog er de af Værdi, da de tydeligt viser den ældre Stenalders Vandring fra Kysten ind i Landet ved de store eller smaa Søer, Folket traf paa gennem Tunneldalen mod Nærum. Her foreligger et Fund af Kærneøkse, der fandtes ved en Prøvegravning efter Tørv i Askebakkens Mose, tæt ved Rundforbi Stadion. Mølleaaen har ogsaa budt Stenalderfolket gode Muligheder for at trænge ind i Landets Indre. Ved Anlæg af de grønne Stier fandtes en Flækkepil. hvor Aaen drejer mod Lyngby, omtrent ved det nye Renseværk for Lyngby-Taarbæk Kommune.

To Kulturer mødes.

Jeg har før nævnt, at det maatte synes rimeligt at antage, at de to Kulturer, den ældre og den yngre Stenalder, har mødt hinanden og gradvis er smeltet sammen til ét, fordi de bedre Redskaber i den nye Kultur har sejret i Konkurrencen over for de gamle, primitive, og maaske var den yngre Stenalders Folk et nyt indvandret, der med sit begyndende Landbrug og sin Samfundsordning gradvis fortrængte de gamle Beboere, hvis ikke disse valgte at tage Kulturen op efter de nye. Dette er selvfølgeligt kun Teorier, hvis ikke der fandtes Beviser til at underbygge dem med; dette mener jeg dog der findes, selv om de maaske ikke er helt ufejlbarlige. Mellem den store Holm eller Bakke, hvorpaa Enrums Hovedbygning

er opført, Enrum Skov og Strandvejen strækker sig en herlig lille Dalsænkning, der før har hørt til Ejendommen Egebakkens Have; i denne Dalsænkning har jeg gennem en lang Aarrække ved Havearbejde fundet ca. 100 Stykker Oldsager, spredt ud over det meste af Aarealet; noget fast Kulturlag findes ikke, men nogle Ildsteder i Forbindelse med Fundene synes dog at tyde paa, at her har været en Boplads. De fleste af Redskaberne er ret daarlige og kunde synes at være Begynderarbejde; men for en stor Dels Vedkommende er de af umiskendeligt yngre Form, medens største Delen: Flækkepile, Kærneøkser og Skiveøkser er af tydelig ældre Form. Typiske yngre Pile er de trekantede, to-fligede og bladformede, der findes paa alle Stadier af Tilhugning, ligeledes fandtes to Skrabere med Skafttunge, de saakaldte Madskrabere, der ogsaa er typiske for yngre Stenalder; en af Madskraberne fandtes ved Siden af et Ildsted nord for Hovedbygningen. Endvidere forekommer fra yngre Tid Brudstykker af Knive og Spydspidser, Forarbejder til Mejsler og andet; de mange Stykker som Spaanknive, Spaan og Skiveskrabere, Bor og forarbejdede Flintstykker til ukendt Brug, kan være fra hvilken som helst af Perioderne. Som det vil ses af det fundne Materiale, er det af meget blandet Beskaffenhed; Redskabsformerne rækker fra Ertebølletiden til et Stykke ind i den yngre Stenalder, til Jættestuetiden. Formerne kunde muligt tyde paa, at her havde været et Offersted; dette plejer dog kun at være et bestemt lille afgrænset Sted, ligesom der heller ikke findes Knuder og Affald saadanne Steder; det hele tyder derfor mere paa, at her er Sporene af Brydninger fra en ny Tid, mellem nyt og gammelt, hvor to Kulturer mødes.

UDGRAVNINGERNE PAA BOPLADSEN VED VEDBÆK BOLDBANER SOMMEREN 1944

Til den ihærdige Lokalhistoriker, Gartner Avnholts mest fortjenstfulde Opdagelser hører Stenalderbopladsen lige Vest for Vedbæk Boldbaner, hvor han selv for et Par Aar siden havde foretaget en Prøvegravning, hvis Resultater han har fremlagt foran. Med sin sædvanlige Beskedenhed og Loyalitet overlod han den videre Undersøgelse af denne Boplads til Nationalmuseet, og det er om denne Undersøgelse, jeg her skal sige et Par Ord, selv om Udgravningerne endnu langtfra er afsluttede.

Undersøgelsen stod paa gennem næsten hele August Maaned under Ledelse af cand. mag. C. L. Vebæk og undertegnede, idet førstnævnte forestod det daglige Arbejde. Ogsaa Avnholt deltog naturligvis med sin sædvanlige Iver og store Interesse i Arbejdet, og desuden meldte der sig en hel Række Studenter og andre interesserede som frivillige Medarbejdere, saa Undersøgelsen blev forholdsvis billig for Museet. Fra geologisk-pollenanalytisk Side deltog Magister Troels-Smith og B. Brorson Christensen.

Ved Undersøgelsen blev der udgravet et større Areal paa selve Bopladsen, der som nævnt i Avnholts Artikel ligger paa en smal Sandrevle. Her var der meget Flint, mest Affald, men ogsaa mange Redskaber: Kærneøkser, Spidsvaaben, Bor, Skrabere, Knive, Stikler og navnlig mange Pilespidser, baade med skraa og tværstillet Æg. Dyreknogler og Benredskaber var der kun svage Spor af oppe paa selve Holmen; men i Nordenden af den lange Grøft, der blev gravet fra Holmen ud i Mosen mod Syd og Nord, blev der fundet mange Dyre-

knogler og ogsaa flere interessante Benredskaber, blandt andet et krumt, spidst Vaaben af Hjortetak, en Spydspids med Rille i Siderne til Flintægge og nogle Prene. Der er ikke Tvivl om, at der herude kan findes mange interessante Bensager, og vi skal ogsaa udgrave et større Areal her; men dette kan først gøres, naar Kloakarbejderne begynder og der kommer en elektrisk Pumpe til Pladsen; thi her, hvor man skal to Meter ned, er det umuligt at holde Udgravningsfeltet fri for Vand uden en saadan Pumpe.

Det interessanteste Fund ved Sommerens Gravning var en virkelig Grav, liggende paa selve Holmen under Affaldslagene. Her saas tydeligt en ca. 2 m lang, knap een m bred Nedgravning i Undergrundens Sand, og her laa et Menneskeskelet, liggende udstrakt paa Ryggen. Kun Kraniet var nogenlunde velbevaret, og iøvrigt var der kun bevaret Dele af Lemmeknoglerne. Ovenpaa Liget var lagt 4 store Sten. Der er saaledes ikke Tvivl om, at vi her staar overfor en regulær Begravelse, den ældste nogenlunde tidsfæstede, vi kender her i Landet. Kraniet er langskallet, af nordisk Type, og tyder paa, at samme Race har boet her i Landet i hvert Fald i 6—7000 Aar.

Hvad Bopladsens Tidsstilling angaar, skal der ikke tilføjes meget til det, Avnholt har skrevet. Den tilhører vor ældste Kystkultur, forud for den egentlige Køkkenmødding- eller Ertebølle-Kultur, og ligger vel i Alder mellem de undersøiske Bopladser ud for Kastrup paa Amager og Bloksbjerg-Bopladsen i Ordrup Mose.

Opdagelsen af denne Boplads er et smukt Eksempel paa den Nytte, en Amatørarkæolog kan gøre. Hvis ikke Avnholt havde været opmærksom paa de smaa Flintfliser, der kom frem ved Prøvegravningerne til Kloakanlægget, var denne Boplads næppe blevet kendt og det hele rimeligvis blevet bortgravet; man kan ikke forlange, at Ingeniører og Arbejdere skal lægge Mærke til, at disse smaa Flintstykker er Levninger fra Egnens ældste Bebyggelse. Man maa være Avnholt meget taknemlig for den vaagne Interesse, hvormed han følger alle Jordarbejder, der finder Sted i hans Hjemegnskommune. *Therkel Mathiassen.*

EN HUSTOMT UNDER VEDBÆK STRANDVEJ

Af *A. Avnholt.*

I de sidste to Aar har der været arbejdet paa det store Projekt »Øresunds-Kloaken« langs Strandvejen i Vedbæk; under dette Arbejde skulde der være gode Muligheder for at gøre Iagttagelser af baade geologisk, arkæologisk og historisk Art; dette har da ogsaa været Tilfældet, men desværre har min Tid været stærkt begrænset, saaledes at Undersøgelserne ikke altid bliver saa omhyggeligt udførte, som det kunde være ønskeligt.

Jeg vil her nøjes med at give en kort midlertidig Beretning om den historiske Tids Fund eller rettere Rester fra det gamle Vedbæk. Disse Rester kom frem paa Strækningen fra Vedbæk Havn til Trørødvejens Udmunding i Strandvejen.

Ud for den søndre Indkørsel til Auto-Servicestationen ved Vedbæk Havn fandtes en 12 Meter lang Brolægning af almindelige, store Marksten; dette maa uden Tvivl være Brolægningen fra den gamle Vedbæk Kros Rejsestald; Kroen laa netop, hvor Servicestationen nu ligger, indtil omkring Aarhundredskiftet, og under den store kullede Kastanie, der endnu staar her, sad Digteren Holger Drachmann med sin gode Ven, Kroejer Larsen og drak Fiskerne under Bordet; begge var som bekendt Hovedpersonerne i den kendte Skildring Odin og Thor. Den gamle kgl. privilegerede Vedbæk Kro var opført i første Halvdel af 1500-Tallet.

Lidt længere syd paa laa en anden meget mindre, kun ca. 2 Meter bred Brolægning, antagelig en gammel brolagt Opkørsel, den laa midt for den nuværende Ejendom Bakkehuset; denne har imidlertid Indkørselen langs Ejendommens Sydskel, og den forrige Ejendom, N. L. Hvidts Bakkehus, havde

den paa samme Sted; den maa derfor stamme fra en anden og langt ældre Bygning, men hvilken? Dr. Ejler Nystrøm beretter i »Søllerød Sogn i Fortid og Nutid«, at Strandridderen for Københavns Amts Distrikt fra gammel Tid havde sin Bolig i Vedbæk, og Frederik Teysen, der var Strandridder i første Halvdel af 1700-Tallet, havde et Hus, opført paa Fæstegrund, der efter hans Død solgtes til Efterfølgeren Jens Hedeland, der igen solgte den til en Lysestøber Jens West, og denne igen overlod Huset til den kendte Højesteretsadvokat P. S. Balling, der 1765 opførte ny Bygninger paa Grunden og indrettede den til Lystgaard med Have og Vænger m. m. Ballings Lystgaard laa i noget, der kaldes Frydenlunds Hestehave og Bonden Lars Pedersens Mark. Om Lystgaarden er den samme som den senere Bakkegaarden og Bakkehuset lader Nystrøm staa hen, men det synes at være ret sandsynligt, og den gamle Opkørsel synes yderligere at bekræfte det, hvorfor jeg mener, den maa være Opkørselen til en af disse og maaske til den ældste Strandridders Hus.

Tæt ud for Bakkehusets Opkørsel stødte Arbejderne paa en Stensætning, der meget mindede om et Stengærde, sat med to Lag store Kampesten; efterhaanden som man gravede det frem, opmaalte jeg Stensætningen, og der kom efterhaanden Lergulv og Antydninger af Skillerum frem, indtil man tydeligt kunde følge den ene Side af en Bygningstomt, inddelt i 5 Rum, to store og tre mindre; den nordre Ende var stærkt forstyrret ved en Kloakledning ud til Sundet; første Rum fra Nord har været uden Gulv, og heri fandtes rigelige Rester af Træ og Tørvesmuld, hvoraf synes at fremgaa, at dette Rum maa have været Brænde- og muligvis Redskabsrum. Det næste Rum var af samme Størrelse som det første og havde Lergulv, tredie Rum var derimod mindre, og her som i det følgende var Lergulvet forhøjet med et ekstra Lag Ler; det sidste Rum var lidt smallere og brolagt med meget store Kampesten, og her i Husets sydvestlige Hjørne fandtes Indgangen med tre store, flade Natursten som Trappe; en Ejendommelighed ved Trappen var, at de to Trappetrin laa i selve Huset, saaledes at det andet Trin laa i Sylden (Grundstenene) og det tredie indenfor. Dette beviser ret tydeligt, at

Huset har haft meget tykke Vægge, antageligt Stampemur. Rummet her har sikkert været Stegerset, saaledes kendes det fra andre meget gamle Huse; her er Hovedindgangen til Huset, og her laves Maden, og som oftest indtages Dagens Maaltider ogsaa her. Fra Køkken eller Stegers gaar man som Regel gennem alle Husets forskellige Rum ud til Stald og Lo, der dog har særlige Indgange. Denne Ordning kendes for Eksempel fra det gamle nu nedrevne Vedbæk Skovløberhus; her gik man ind i Huset gennem Køkkenet, herfra til Stuen og fra denne til Stalden; kun havde Loen ingen Gennemgang til det øvrige Hus; men havde sin egen Indgang.

Men tilbage til Hustomten. Huset har været ret anseeligt i Størrelse; det har haft en Længde af ca. 24 Meter. Nu er Spørgsmaalet dette: Hvad har dette Hus været? Spørgsmaalet er vel nok temmeligt umuligt at besvare, det kunde maaske have været et Fiskerhus; man ved, at Fiskerne langs Øresundskysten i ældre Tider har drevet baade Landbrug og Fiskeri som Erhverv samtidig, men da Gulvene i Rummene alle har været af Ler, kan det ikke tænkes, at der har været Stald, da denne kræver Stenbrolægning, med mindre der har været et Rum til i nordre Ende, som er blevet ødelagt ved Arbejder i Strandvejen tidligere. Efter det hidtil fundne maa det vel antages at have været et almindeligt Beboelseshus, og dog synes der at være for mange Rum i Forhold til almindelig Skik og Brug i ældre Tider; maaske er det derfor mest sandsynligt, at dette er Tomten af Strandridderens Hus, da Størrelsen bedre kan tænkes at have været en Embedsbolig end et Fiskerhus. Men ogsaa denne Teori vakler lidt, idet Tomtens Alder synes at være højere end Strandridderens Tid, den maa efter al Sandsynlighed stamme fra Tiden 14—1500. En vigtig Ting ved Fund af saadanne Hustomter er deres Datering, og dertil tjener særlig de mange Potteskaar af Keramik og andre Kulturrester, der gerne findes saadanne Steder, og som ogsaa fandtes her; desværre kan ikke alle tilhøre Hustomten, men maa stamme fra Tomten af et langt yngre Hus, der ligger ved Siden af, i Danahus' Have, og som er brændt i Slutningen af 1800. Blandt disse Kulturrester kan nævnes to Flaskehalse af Glas; paa den ene,

der efter dens primitive Form og Udførelse maa være den ældste, er Halsen ret lang og rørformet som trukne Rør; der ses Længdestriber i Glasset, og Halsen ender brat afskaaret uden den sædvanlige Afrunding af Mundingen, kun er her lagt en Ring paa af paasmeltet Glas langs Mundingen. Den anden er af en mere fremskreden Form, af en Type, der kendes fra ca. 1700 eller der omkring. Af Keramikting var der Rester af alle Slags, lige fra Middelalderen til Slutningen af 1800, særlig skal fremhæves to saakaldte Hanketude, d. v. s. en lige, rørformet Hank med en flad Krave langs Mundingen. Oprindeligt har Hanketuden vel nok været en virkelig Tud, hvoraf man kunde hælde de større Potters Indhold af varm Mælk eller lignende, uden at behøve at løfte den af Ilden; nu er den kun Hank til Potten uden Gennembrydning af Karrets Væg. Den ene Hanketud var fra en større Potte, den anden fra en ganske lille, men af en ligefrem yndefuld Form. Lertøjskaarene var af større eller mindre Fade og Krukker. Af Stentøj fandtes en lille elegant formet Salvekrukke, og af Støbegods endelig et større Brudstykke af en gammel Gryde, alt sammen Ting, der maa grundigere undersøges og dateres for nøjagtig at kunne datere Huset. Et Par Lommeknive fandtes ogsaa ved Hustomten; det var en større med haandskaaret Benskaft og en mindre med Ornamenter i Relief i Metalskaftet.

Husets Placering synes at vise, at Trørødvejen ikke fra Husets første Tid kan have haft sin Udmunding paa det nuværende Sted, der ender lidt over Midten af Trørødvejen. Det gamle Vedbæk laa ikke paa det nuværende Sted, men er, som Navnet siger, sandsynligvis opstaaet omkring Bækken, paa det Sted, hvor Bækken nu gaar under Trørødvejen. Fra det gamle Sprøjtehus gaar en Række gamle Lindetræer lidt mod Syd; langs disse ses en Udfladning, der sikkert maa stamme fra et gammelt Vejspor, som ligeledes kan følges et Stykke mod Nord forbi Oberst Rists gamle Huse. Dette Spor maa temmelig sikkert være en gammel Vej fra Strandvejen ind bag Klitten til Byen; en Sti har for ikke saa længe siden gaaet videre langs Klitten til det nuværende Vedbæk; endnu findes der en ganske lille trekantet Plads bag ved en moderne Ga-

rage; den ligger tæt ud til Bækken, og Ejeren, der har Skøde paa den, har den Klausul, at den er Gadejord, og Enrum skal have Tilladelse til at vande Hestene her, til Trods for, at der nu er halvanden Meter ned til Vandet.

Ved Gravningen i Strandvejen gjorde jeg andre interessante Iagttagelser, navnlig gamle Vejspor, dette taget i Ordets mest bogstavelige Forstand, idet der fandtes flere gamle Vejspor eller Lag over hinanden, og i det nederste Lag, der blot var snavset, mørkt Sand, kunde man hist og her følge de gamle Hjulspor, skaaret ned i det lyse Sand, og mindre Fordybninger, maaske fra Heste eller Okser. Dette giver os et større Perspektiv; med lidt Fantasi kan man tænke sig disse ældgamle Hjulspor skaaret ned i den gamle Sandvej, som den oprindelig hed, engang maaske i Gorm den gamles Dage, eller maaske er det andre af Danmarkshistoriens store, der her har aget i Fruerkarmen med Ryttere og Svende, eller maaske er det kun den fattige, forhutlede navnløse og ukendte Bonde, ingen ved det, og ingen kan bevise det. Aarhundreder er gaaet siden, men den lille By ligger endnu med Bækken og drømmer beskedent ved Sundet.

SØLLERØD SØ OG OMGIVELSER FOR 90 AAR SIDEN

Af *E. Bodenhoff.*

Den nedenstaaende Artikel af afdøde Kammerherre E. Bodenhoff er skrevet i 1922; den var samme Aar under Titelen »Søllerød Sø og Omgivelser for 70 Aar siden« optaget i »Holte Juleblad«, der vist nu kun er bevaret i ganske faa Eksemplarer.

Omstaaende Billede fra Søllerød Sø er malet 1845, og den Gang saa her jo noget anderledes ud end nu tildags. Da jeg som Barn har boet ved Søens Bred i fire Aar, fra 1853 til 1857, er jeg vel en af de faa, som efter eget Øjesyn kan meddele lidt om, hvordan Egnen omkring Søen saa ud paa de Tider.

Min Bedstefader, General Müller, ejede fra 1842 til 1857 det Landsted i Øverød, hvor nu Magister Ellekilde bor. De nuværende Bygninger er dog ikke de samme, som da vi boede der, men er opført af en senere Ejer, Ritmester Norup, i Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede. Vort Hjem var et smukt, men sikkert meget gammelt, langt, straatækt Hus med Plankebeklædning, Drivhus for Gavlen og Bænkeplads ud for Havestuen mod Søen. Der eksisterede i hele Øverød kun et Landsted foruden vort, nemlig det endnu ganske uforandrede, som ligger lige oven over Suhms Kilde, og den Gang ejedes af en engelsk Familie, Nailor.

Paa Søens Sydside fandtes ikke et eneste Hus, og ved dens østlige Ende kun Drewsens Hospital og det lige overfor dette

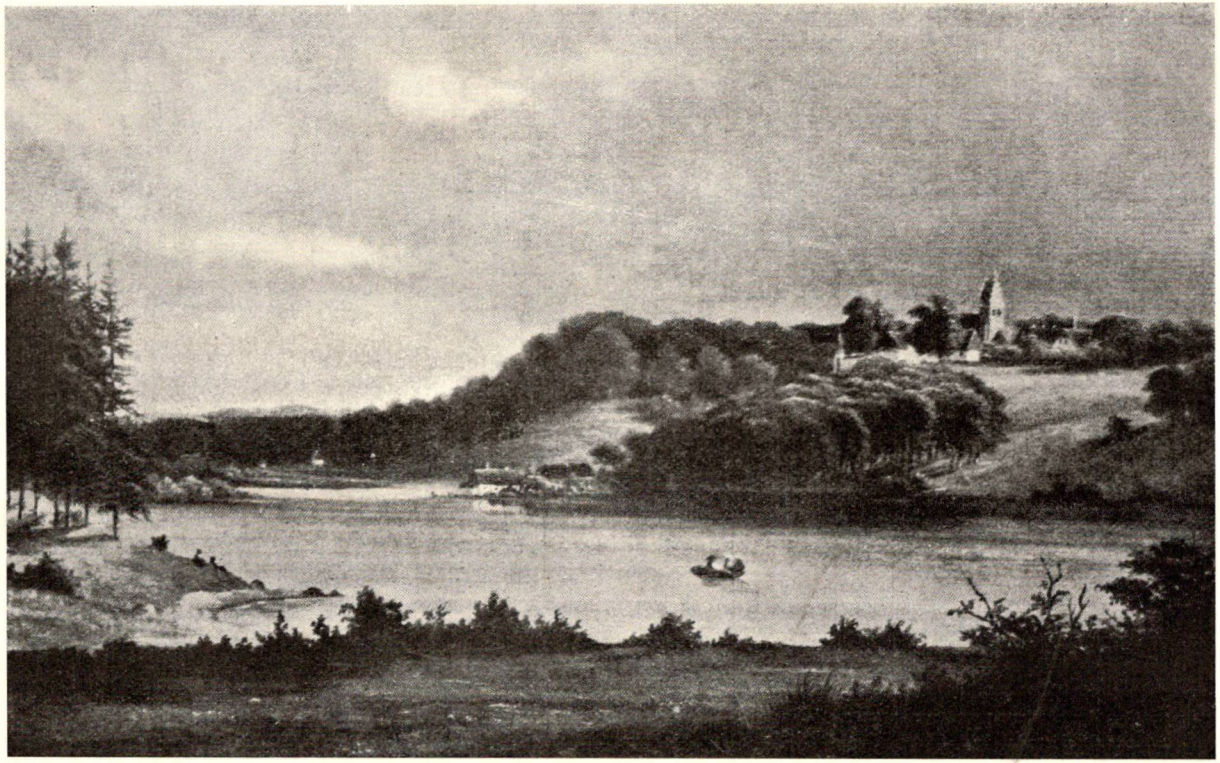

Harboe pinx. Søllerød Sø ved Aaret 1845. *Jul. Falkmann fot.*

liggende gamle Hus. Mod Vest gik den jævnt over i Engen, hvor Gasværket nu ligger, og med Geels Skov som Baggrund.

Den smukke Bondegaard, Vejlegaard, som ligger midt paa Søens Nordside, og som har afgivet Grund til de mange Villaer der, ejedes den Gang af en brav, gammel Bonde, som jeg kun har hørt benævne »Jakob Diderik«. Han gik endnu med Tophue og stribet Hvergarns Vest med Sølvknapper samt uldne Skjorteærmer. Han var Fader til den senere landskendte Fru Hanne Nielsen, Ejerinde af Havartigaarden og berømt for sine fortrinlige Oste, der stod Maal med Udlandets fineste Arter. Fra Jakob Dideriks Gaard og helt op til Nyholte Kro strakte sig langs Søens Bred en stor, smuk Granskov. En Gangsti førte gennem Skoven langs dennes Udkant og (Gasværks)-Engen ud til Kongevejen. Den nuværende Kørevej fra Nyholte Kro til Øverød er først anlagt samtidig med Jernbanen. Vilde man med Vogn ad København til, maatte man fra Øverød benytte Sognevejen op til Rudersdal Kro for at naa Chausseen, hvilket var en betydelig Omvej, eller man maatte op ad den stejle Hulvej, Søllerød Bakke, forbi Kirken og videre gennem Geels Skov. Denne Vej var betydelig kortere og blev derfor næsten altid benyttet, men om Vinteren især var Søllerød Bakke ikke hyggelig at passere. Jernbanen eksisterede som sagt ikke, lige saa lidt som et eneste Hus af den nuværende Stationsby eller en eneste af de Villaer, der nu findes mellem denne og Næsseslottet, og Vejle Sø laa omgivet af Skov lige ned til dens Bred.

Forbindelsen til København var altsaa i Forhold til nu ret besværlig. En Omnibus gik daglig, tror jeg, een Gang frem og tilbage mellem Hovedstaden og Lyngby. Vore Besøg med egen Hest og Vogn hos Bedsteforældrene, henholdsvis i Jægersborg og København, var derfor forbundet med langt mere Besvær end Nutidens forvænte Slægt vilde synes om, og min Moders Angst for i Mørket at køre ned ad Søllerød Hulvej mindes jeg tydelig. Ofte stod et Fruentimmer, der havde hjemme i det nedenfor liggende Hospital, som den Gang tjente til Asyl for Fattiglemmer, et Sted midt paa Bakken og brægede som

et Lam. Hun var baade gal og drukken. Hende var *jeg* mest bange for.

Søllerød Kro og Pladsen omkring Gadekæret med de gamle Bygninger og Havemure havde Udseende ganske som nu. Først ved at dreje om Hjørnet imod Øst ses, at Søllerød Gaard er nedrevet og under anden Form flyttet længere tilbage fra Vejen. Byen var ikke stor i min Barndom. Den endte imod Øst med Søllerød Gaard og imod Vest med Carlsminde og de tre overfor dette liggende gamle Huse. I det midterste af disse tre gik mine Søskende og jeg en kort Tid, forinden vi i 1857 rejste bort fra Øverød, i Skole hos en gammel Jomfru Petersen, Søster til den daværende Degn i Søllerød. En eneste Skolekammerat havde vi, nemlig en Datter af den ovennævnte Fru Hanne Nielsen fra Havartigaarden. Hun hed Ane-Dorthea og var lidt ældre end vi. Da jeg efter mange Aars Forløb atter gensaa hende, hed hun Fru Jensen og var Ejerinde af Havartigaarden og Oldemor; hun var vist kun 17 Aar, da hun blev gift. Hun mindedes godt sin lille Skolekammerat fra 1857: »De var en lille Dreng, som ikke var rigtig sikker paa Benene, for jeg husker Dem som Regel falde og rulle ned ad Søllerød Bakke«. Nu er hun død for et Par Aar siden, men hun og Moderen — Hanne Nielsen — hørte til den gamle, stoute Bondeæt, der, stolte af deres Herkomst, vedblev at bære gammeldags Bondedragt, men altid af fineste Stof — det bedste var ikke for godt. De har efterladt sig et smukt Minde i Sognet ved deres Godgørenhed, store Dygtighed, Energi og Myndighed.

Jeg elsker Søllerød Hulvej, ikke alene for Barndomsmindernes Skyld, men for dens store Skønhed; maaske er den Danmarks interessanteste Hulvej. Dog har der stundom været Tale om at omforme eller endog at nedlægge den. Dette vilde være en Vandalisme, og en af Søllerød Sogns største Attraktioner vilde til Skade for Sognet dermed forsvinde. En anden højst interessant Hulvej, der førte fra Søllerød Gaard ned ad Ørholm til, har allerede lidt den Skæbne. I min Barndom var Udsigtsbakken Øst for Hulvejen lige for Enden af Krohaven tilgængelig for alle. En Sti førte fra Gartner Harders Hus op til Bakkens Krone. Under de store Bøge stod en

eller et Par Bænke, og herfra havdes der den herligste Udsigt over Søllerød Sø. Mangen Sommeraften har vi og i Aarenes Løb Tusinder andre glædet sig ved herfra at se Solen synke bag Højbjerg og Ruderskov. Nu er den omhandlede Udsigtsbakke indlemmet i Søllerød Gaards Have.

Fra vore Vinduer ud imod Øverød Torv har jeg som Barn været Vidne til et Folkelivsbillede, som nu ikke mere ses her paa Egnen. Midt paa det lille Torv stod den Gang et stort Træ, formodentlig en Lind, som der var rigeligt Plads omkring, idet Huset, som nu begrændser Torvet imod Vest, er af langt senere Dato. Det var en Fastelavns Mandag med klingrende Frost og hvid Sne. En Flok unge Karle til Hest, pyntede og brogede, en enkelt endog klædt som Bondepige med Gyldenstykkes Hue, red i Galop rundt om Træet og slog til Tønden, som var hængt i en af dets Grene. Under Larm, Latter og Jubel splintredes til sidst hin, og jeg saa en Kat falde til Jorden. Jeg haaber, den har været død, inden den blev stoppet i Tønden.

Der var smukt om Søllerød Sø i fordums Tider, som der er det endnu, men der var i hine Tider mere ensomt og stille. Landliggere fandtes saa at sige ingen af. De to Landsteder, jeg har omtalt, var beboede baade Sommer og Vinter, og jeg tror, at vor Baad var den eneste, der fandtes i hele Søen. I den Sø har jeg fanget min første Fisk og vil antagelig komme til at fange min sidste. Nu kan Villabeboerne til deres Glæde nemlig atter hengive sig til denne fredelige Adspredelse, fra hvilken de i nogle Aar paa Grund af ændrede Forpagtningsforhold var afskaarne. Nu har man atter det hyggelige og oplivende Syn at se andre glade Mennesker i de lyse Sommeraftner sidde rundt omkring paa Villahavernes Broer eller i Baade paa Søen med lange Medestænger, anglende efter Smaafisk, store fanges nu kun sjældent, men de smaa bruges som Madding til Krebsene, af hvilke der vrimler i Søen — store omtrent som smaa Hummere.

Stundom fanges min Opmærksomhed midt i Fiskeriet ved en larmende Brummen højt over mit Hoved, og saa glider Tanken tilbage til min Barndom. Hvad vilde mon den Tids Beboere ved Søllerød Sø have følt, hvis de paa en Gang kunde

have kastet et Blik ind i Nutidens Liv med tudende Automobiler, Motorcykler og andre Cykler farende afsted og Flyvemaskiner krydsende oppe i Skyerne, eller naar det dybe, vinterlige Mørke paa en Gang som ved et Trylleri afløstes af elektrisk oplyste Veje, saa langt Øjet kunde naa, medens samtidig en Stemme raabte i Telefonen: »Aalborg kalder«!

Enhver Tid har sin Charme, og det gode er, at de fleste Mennesker synes bedst om den Tid, i hvilken de lever. Dog kan man — naar man er blevet gammel — ogsaa stundom længes lidt efter den fredelige Ro fra ens Barndoms Dage og ønske lidt af Nutidens rastløse Kamp, baade for Tilværelsen, men ogsaa i politisk Henseende, afløst af Fædrenes jævne og sindigt overvejende Færd.

RESTER FRA DRONNINGGAARDS STORHEDSTID RESTAURERES

I Haven og Skoven omkring Næsseslottet findes endnu foruden Bygningen ikke saa faa Mindesmærker og Dekorationsgenstande fra Dronninggaards sidste Storhedstid; Historisk-topografisk Selskabs Medlemmer og deres Gæster havde Lejlighed til at se en Del af dem ved Besøget paa Næsseslottet den 10. September.

Fra Gaardens første Storhedstid, da den forlystelsessyge Dronning Sophie Amalie ejede Gaarden og afholdt pragtfulde Friluftsfester i de skønne Omgivelser, findes kun eet eneste Minde: en indmuret Sandsten med hendes og Frederik den 3.'s udhævede Initialer. Efter Frederik den 3.'s Død sank Gaarden mere og mere hen i Ubemærketheden og i Forfald; den gik i 1772 — Dagen for Struensees Fængsling — over i Privateje, og dens sidste store Glanstid begyndte, da Frédéric de Coninck i 1781 erhvervede Gaarden for 18.500 Rdl.; den var dengang skyldsat for 44 Tønder Hartkorn. Under de omkring Aarhundredskiftet herskende meget gunstige Handelsforhold førte hans Handel og Rederivirksomhed — han havde en Tid 64 Skibe og Fartøjer i Drift — til, at han blev en hovedrig Mand, og han »... hævede den fra dens dybe Forfald op mellem de skønneste Ejendomme i Hovedstadens Nærhed; tyve Aar efter kendte hvert Barn i Byen den, og for de fremmede, der søgte hid, stod den som en af Nordsjællands fornemste Seværdigheder...«, skriver Dr. Nystrøm (»Søllerød Sogn...«, Side 201); han opførte i Begyndelsen af 1780-erne en ny Hovedbygning, det nuværende »Næsseslottet«, der oprindelig blev kaldt Ny Dronninggaard, og anlagde paa og omkring det skovbevoksede Næs de saa berømte dejlige Have-

anlæg i sin Tids Smag — elegisk er Stilen blevet kaldt: Stemningshaver med rislende Kildevæld, Pavilloner, Lysthuse, Hytter, et »Menageri« med alle Slags Fugle o. s. v. Til Gennemførelsen af disse store Arbejder havde de Coninck en stor Støtte i en god Ven, en fransk Emigrant, Oberst Drevon, der i lang Tid opholdt sig i hans Hus.

I disse Omgivelser opstillede de Coninck de skønneste Mindesmærker, Støtter eller Dekorationsgenstande til Ære for Venner eller til Minde om et eller andet eller Ligsten (over indbildte Grave), der skulde minde Vandreren om Jordlivets Forgængelighed, og i Haven blev der afholdt straalende, landlige Fester. Men hans store Virksomhed led meget under Forviklingerne med England i Begyndelsen af Aarhundredet og under den følgende store Konjunkturnedgang; han døde dog i 1811 som en velhavende Mand; Forretningen, de Coninck & Co., havde han allerede i 1809 overdraget sin ældste Søn, Frederik de Coninck, som i Begyndelsen af 1820-erne gik konkurs og kort efter rejste til Frankrig, hvor han døde; Dronninggaard kom til Auktion, ikke mindre end fem Gange; ingen havde Raad til at købe Gaarden, som overtoges af Panthaverne og skiftede Ejer mange Gange, stod ubeboet og forfaldt, indtil den i 1895 erhvervedes af et Aktieselskab, som udstykkede Gaardens Jorder; Næsseslottet blev restaureret og blev en Tid drevet som Hotel eller Restaurant af Hotel Kongen af Danmark, senere ejedes det af Forlagsboghandler Bagge; det erhvervedes i Januar 1935 med den omkringliggende store Park og Skov af Søllerød Kommune; samtidig afhændedes Slottet med den nærmestliggende Del af Parken til Københavns Kommune, der nu driver det som Rekonvalescenthjem for udskrevne Patienter fra de københavnske Hospitaler. Slottet saavelsom Parken er nu ypperligt vedligeholdt.

De mange smukke Mindesmærker fra Tiden omkring 1800 har naturligvis i den lange Forfaldsperiode lidt en Del, men de er dog som Helhed velbevaret, maaske ogsaa en Del fordi de bestaar af norsk Marmor, der skal være et egnet Materiale for vort Klima. De trænger imidlertid stærkt til et Eftersyn, og det maa betragtes som meget paaskønnelsesværdigt, at Københavns Kommune nu har stillet et Beløb til Raadighed til

Vedligeholdelse af disse, der for Stedet og for vor Kommune har stor kulturhistorisk Interesse.

De vigtigste Mindesmærker i den Del af Parken, der nu tilhører Københavns Kommune, er disse, der nu i Sommer vil blive restaureret:

en stor Obelisk af blaaligt norsk Marmor i Parken vest for Slottet, udført i 1781 af Billedhuggeren Johs. Wiedewelt, opstillet til Ære for Oberst Drevon; den staar paa en Sokkel af tilhugne Kampsten paa en græsklædt Jordhøj, indhegnet af lave Jernsceptre med Jernkæder;

en stor, kanneleret dorisk Søjle, der ender med en Globe eller Kugle, som skal betegne, at de Conincks Forretninger har strakt sig over alle Verdensdele; Søjlen staar øst for Slottet, ligesom Obelisken paa en Jordhøj, hegnet af Jernkæder mellem Sceptre. Søjlen er anbragt paa et firkantet Fodstykke af blaaligt norsk Marmor med to Relieffer i hvidt italiensk Marmor, anbragt paa to af Fodstykkets modstaaende Sider; det ene symboliserer Handelen, det andet Landbrugsdyrkningen; paa Fodstykkets to andre Sider findes Plader af norsk Marmor med Inskriptioner, henholdsvis: »Mine Børn og deres Efterkommere tilegnet af Fred^{k} de Coninck i Aaret 1784« og »Til Ære for Handelen og Søfarten som under en viis og mild Regierings Indflydelse og Beskyttelse gav mig Ævne at forskiønne dette Sted og dets Agres Dyrkning«; denne Søjle er udført af Billedhuggeren C. F. Stanley, der udførte flere andre Skulpturarbejder til Dronninggaards Park;

et Mindesmærke af norsk Marmor paa en lav Sandstenssokkel lige syd for den nuværende Indkørsel til Næsseslottet; det er Familien de Conincks Farvel; paa Forsiden forneden et hvidt Marmorrelief, visende en liggende Figur med et Sværd; herover er der i et rektangulært Felt indhugget: »Amicitiæ ergo« og derunder: »Farvel — Gud velsigne Konge, Folk og Land — Fred^{k} de Coninck 1822«. Paa den nordre Side er indhugget: »Friderico de Coninck et uxori Mariæ de Joncourt dicatum amicitiæ ergo«;

et Solur af Bronce paa en Sokkel af Neksø-Sandsten; det staar midt for Hovedbygningen mod Syd;

en stor Marmorvase paa en Sandstenssokkel; den er rigt dekoreret med Bukkehovedhanke, Vinløv og Druer og er vistnok af Wiedewelt; den staar nu i Græsset nær Hovedbygningen;

en lille Vase paa en lille Søjle og et Fodstykke, den er dekoreret med Løv og Druer.

Fra en senere Tid findes der følgende Dekorationsgenstande:

otte forskellige Vaser af Faksekalksten paa Sokler af samme Materiale, og
to Vaser af Faksekalksten paa Sokler af Sandsten.

Hans Bjarne.